

JANA NOSKOVÁ:
Biografická metoda a metoda orální historie. Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu.
Etnologický ústav AVČR, v.v.i. Praha - pracoviště Brno, 2014, 110 s.

Knižka vyšla ako jeden z publikačných výstupov projektu ESF *Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí*, na ktorom participovali Ústav evropské etnologie FF MU, Česká národopisná společnost, Etnologický ústav AVČR, v.v.i. - pracoviště Brno a Etnografický ústav Moravského zemského múzea. Cieľom projektu bolo prehľbovanie spolupráce etnologických pracovníkov, no predovšetkým podpora výskumných kompetencií študentov etnológie Masarykovej univerzity.¹ V rámci projektu, ktorý trval v rokoch 2011–2014 za účasti 48 odborníkov a vyše 300 študentov, sa konalo 18 hlavných aktivít – workshopy, stáže, praktický nácvik terénneho výskumu a podobne. Publikačným vyústením projektu je 14 didaktických príručiek, z ktorých recenzovaná publikácia je jednou z nich.²

Autorka publikácie, PhDr. Jana Nosková, PhD., vedecká pracovníčka Etnologického ústavu AV ČR v Brne, má za sebou viaceré hlboké kvalitatívne výskumy, na základe ktorých publikovala početné štúdie i samostatné publikácie.³ V titule publikácie sú uvedené dve základné metódy kvalitatívneho výskumu, predmet výskumu a spoločensko-historické obdobie, ktorými autorka rámcuje príručku.

Ako autorka konštatuje, takto zameraný výskum v Českej republike je predovšetkým v historiografii a sociológii, i keď aj etnológia práve z pera autorky publikácie prináša v ostatnom období kvalitné výsledky. Uvedené výsledky českej vedy, no tiež zacielenie publikácie na študentskú čitateľskú obec boli dôvodom, že sa autorka odvoláva predovšetkým na literatúru v češtine, no uvádza aj dôležité práce v nemčine a angličtine.

Príručka je prehľadne členená na dve základné časti – prvá prináša charakteristiku metód kvalitatívneho výskumu a druhá praktické informácie, obe ďalej členené na podkapitoly, pričom sa v celom texte odráža hlboký ponor do problematiky, predovšetkým však výskumná prax autorky. Dokazuje to aj zoznam odporúčanej literatúry.

V kapitolách *Biografická metoda a biografický výskum* a *Metoda orální historie* J. Nosková charakterizuje metodologický a historický kontext využívania biografického prístupu v jednotlivých sociálnych vedách v zahraničí i v Česku, poukázuc aj na terminológiu. Autorka sa podrobne venuje inštitucionálnemu zaštiteniu biografického výskumu v Českej republike, ktoré dokladá veľký počet projektov a publikačných výstupov takých inštitúcií, ako je Centrum orální historie v Ústave pro soudobé dějiny AVČR v.v.i., Gender studies o.p.s. či Židovského múzea v Prahe a i. Špeciálnu pozornosť venuje orálnej histórii vo vzťahu k etnológii, pričom uvádza skúmané témy.

Výborne je spracovaná kapitola *Kvalitatívni*

1 Podrobne o projekte a jeho výsledkoch v: *Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí. Průběh a výsledky tříletého projektu očima koordinátorů za jednotlivá pracoviště.* In: *Folia ethnographica*, 48(2), 2014, s. 65–74.

2 Tamže, s. 74.

3 Nosková, J.: *Reemigrace a usídlování volynských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury.* Brno: Masarykova univerzita, 2007; Čermáková, J., Nosková, J.: *„Měla jsem moc krásné dětství.“ „Ich hatte eine sehr schöne Kindheit.“* Brno: EÚ AVČR, Statutární město Brno – Archiv města Brna, 2013.

metody a jejich specifika (s. 22–27), kde J. Nosková poukazuje na výhody a nevýhody, resp. kontroverzie použitia týchto metód, pričom konštatuje, že „hlavným poslaním kvalitatívneho výskumu je porozumieť ľuďom v sociálnych situáciách“ (s. 22).

Vysoko oceňujem spracovanie state o koncepte *každodennost* (s. 27–40), v ktorej autorka podrobne preberá jeho operacionalizáciu v etnológii a historiografii od 70. rokov 20. storočia ako následok zmeny vedeckej paradigmy. J. Nosková výborným spôsobom poukazuje i na interpretáciu života obyčajných ľudí v súčasnom mediálnom diskurze (s. 37 an.).

Kapitola Realizácie výskumu (s. 40–63) podrobne popisuje päť základných fáz výskumu pomocou biografickej metódy a orálnej histórie. Tu sa výrazne zrači výskumníčka a pedagogická skúsenosť J. Noskovej, keď aj na základe záverečných študentských prác poukazuje na niektoré problematické súvislosti jednotlivých fáz výskumu. Ako folkloristka oceňujem aj skutočnosť, že sa autorka venuje aj neverbálnej komunikácii, ktorá je v ústnom prejave nezriedka výrazným nositeľom významov, na čo poukazujú aj podkapitolky o kontextoch a zásadách prepisu rozhovorov/naratívov. Komplexný pohľad na problematiku, ktorý J. Nosková uplatnila, dokladá aj Kapitola Legislatíva a etika v kvalitatívnom výskumu (s.

63–71), pričom autorka je s P. Janečkom aj spoluautorkou Etického kódexu Českej národopisnej spoločnosti. Príručka obsahuje inštruktívne prílohy, ako napr. komentované ukážky transkripcie rozhovorov, ukážku formulára – súhlasu na spracovanie a sprístupnenie osobných a citlivých údajov, linky na etické kódexy a smernice a podobne so samostatným zoznamom relevantnej literatúry k téme, kde mi však chýbajú zborníky v editorstve Z. Profantovej, súvisiace s témou príručky.

Rozsahom síce nie veľká, ale obsahom komplexná a vyčerpávajúca publikácia J. Noskovej „Biografická metoda a metoda orální historie – na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu“ je vynikajúcou príručkou pre odborných i laických záujemcov o kvalitatívny výskum.

HANA HLŔŠKOVÁ,

*Katedra etnológie a muzeológie FiF UK
v Bratislave*

DANIEL DRÁPALA,

ROMAN DOUŠEK (Eds.)

**Časové a prostorové souvislosti
tradiční lidové kultury na Moravě**
Munipress, Brno, 2015, 222 s.

Kolektív etnológov Ústavu európskej etnológie Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne (R. Doušek, D. Drápala, A. Křfžová, M. Pavlicová, M. Válka) pripravil monografiu o tradičnej ľudovej kultúre Moravy, ktorou síce historicky a tematicky nadviazali na známu monografiu *Horňácko. Život a kultura lidu na moravsko-slovenských pomezí v oblasti Bílých Karpat* (Blok, Brno 1966), ale pri svojich gnozeologických postupoch sa už nedržali zaužívaných etnografických postupov generácie svojich učiteľov, predovšetkým v systematike vedeckej interpretácie tejto časti kultúrneho dedičstva Moravy.

Monografia približuje čitateľovi realie tradičnej ľudovej kultúry Moravy v časovom období od polovice 18. do konca 19. storočia, teda v jej kulminačnej fáze. Ako zdôrazňujú samotní editori, snažili sa prostredníctvom šiestich tematických kapitol: *autochtónnosť – externé vplyvy – stálosť v čase – premena v čase – teritoriálna jednota – teritoriálna rôznorodosť*, poukázať konkrétnymi prejavmi tradičnej kultúry

na procesy, ktoré ju v minulosti determinovali a ovplyvňovali i hodnotový svet jej tvorcov a nositeľov. Vo svojich príspevkoch sa snažili o čo najplastickejšie poznanie spôsobu života moravského vidieka v minulosti vo všetkých jeho kontextoch – historických, sociálnych, ale i psychologických. Týmto prístupom ukázali tradičnú moravskú spoločnosť ako rozmanitý sociálny organizmus v jeho vývojovej dynamike, časovej a priestorovej rozmanitosti.

Geografické ukotvenie historického územia Moravy umožnila autorom mapa J. A. Komenského, ktorá bola publikovaná už v roku 1624. Z jej zemepisnej polohy postupne odčítavajú historické i kultúrne determinácie skutočnosti, že toto územie je súčasťou dvoch geografických oblastí – horskej (karpatskej) a nížinnej (panónskej) –, ktoré sa postupne, vďaka pôdno-klimatickým, historickým, hospodárskym, i z toho vyplývajúcich sociálnych rozdielov, stávajú i zónami kultúrными. Ak k tomu pridáme informáciu, že územie Moravy nikdy nebolo etnicky homogénne, historický vývoj jej štátoprávneho usporiadania, vzťah vidieka a urbánneho prostredia i civilizačný vývoj, dostaneme, ako hovoria samotní autori, „na prvý pohľad zdanlivo rozporné tendencie rámcujúce život vidieckeho obyvateľstva, na ktoré je v prvom rade potrebné uprieť pozornosť, lebo ony vytvárali ucelený a zmysluplný celok, či už vlast-

ným životom kultúry v jej každodenných či výnimočných situáciách, alebo osvojovaním si externých inovácií vychádzajúcich z rôznych sfér dobovej komplexnej spoločnosti“ (s. 13). To sú v skratke povedané otázky, na ktoré autori v monografii hľadajú vedecké vysvetlenie. Ich postup mi v mnohom pripomína analýzu „sociálnych vln“, tak ako ju vo svojich historických prácach prezentovali Alvin a Heidi Tofflerovci (Toffler, A., Tofflerová, H.: *Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny*. Open Windows, Bratislava 1996), ale i to, čomu hovoria historici, najmä francúzski, už desaťročia – dejiny každodenného života. Metódu, ktorú na Slovensku veľmi úspešne prezentoval J. Tibenský v monografiách rodnej obce *Poctivá obec budmerická. Každodenný život slovenskej dediny na konci feudálnej éry* (Vydavateľstvo RAK, Budmerice 1996) a *Poctivá obec budmerická. Starodávna história. Každodenný život slovenskej dediny od najstarších čias do začiatku 18. storočia*“ (Vydavateľstvo RAK, Budmerice 1998).

Heuristická úroveň i vedecká interpretácia práce našich moravských kolegov je vysoká. Monografiou dokázali, že „čas“ a „priestor“ sú vedecké kategórie nielen fyziky či filozofie, ale svoju výpovednú hodnotu majú i v gnozeologických postupoch etnológie.

Veľký dôraz kládli tvorcovia publikácie i na jej dizajnerskú úroveň a sprievodné ilustrácie (mapy, dobové čiernobiele fotografie, farebné fotografie a kresby), ktoré umocňujú nielen jej poznávaciu, ale i estetickú hodnotu. Spolu s českou verziou knihy sa podarilo vydať i jej anglickú jazykovú mutáciu. Monografia tak sprostredkováva výsledky vedeckej práce autorov nielen českej, ale i širokej zahraničnej verejnosti. Vnímavého čitateľa uvádza do tradičného sveta Moravy a poskytuje mu dôležitú informáciu o tejto časti jej kultúrneho dedičstva.

Autorský kolektív monografie v spolupráci s Ústavom výpočtovej techniky Masarykovej univerzity v Brne pripravili spolu s publikáciou odborným i laickým záujemcom o hmotné i nehmotné kultúrne dedičstvo Moravy i webový portál – geograficko-informačný systém *Gístralik* (<http://gístralik.muni.cz/>), kde si záujemca o túto časť kultúrneho dedičstva nájde v kartografickej podobe potrebné informácie v čase (1750–1900) a priestore (Morava). Systém vizuálne kompletizuje informáciu čitateľovi monografie.

Pre mňa osobne má publikácia našich kolegov ešte jednu významnú dimenziu – vyžaruje z nej veľká miera sociálneho kapitálu, pre ktorý je charakteristické, že sa i vo vedeckých kruhoch vytvára len vďaka spolupráci a účasťou na spoločných aktivitách. To je tá synergia, ktorá je predpokladom vzniku úspešných kolektívnych prác, výrazne posúvajúcich vedecké myslenie daného odboru i jeho reprezentatívny spoločenský potenciál.

Veľmi sa mi páči trajektória, po ktorej kráča súčasná moravská etnológia.

PETER SLAVKOVSKÝ,
Bratislava

JOSEF ČAPKA DRAHLOVSKÝ:
Obyčaje a zpěvy lidu moravského
Ed. Miroslav Válka, Brno: FiFMU
Ústav evropské etnologie 2013, 188 s.

Brnianske akademické etnologické pracoviská (Etnologický ústav AVČR i Ústav európskej etnológie Masarykovej univerzity) sú už tradične známe silným obsadením skúsených, ale i mladších odborníkov zaoberajúcich sa aktuálnym výskumom transformačných procesov posledného obdobia, ako aj cielavedomým sprístupňovaním fondov z archívnych prameňov vlastných, ale i iných inštitúcií (múzeí, okresných či iných štátnych archívov), ale tiež zo súkromných zbierok. Popri veľkých etnomuzikologicky spracovaných a editovaných piesňových korpusoch (spomeniem aspoň pre moravskú etnomuzikológiu prelomové dielo vydané v r. 1994: *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z r. 1819*, eds. K. Vetterl, O. Hrabalová) vychádzajú tlačou najmä po prelome tisícročia tiež odbornore spracované a komentované zbierky významných zberateľov z 19. a z prelomu 19. a 20. stor. (napr. *Horňácké písně Martina Zemana*, 2000; *Písně z Kopic ze zápisů Josefa Černíka*, 2010 – obe v editorstve M. Toncovej a L. Uhlíkovéj a pod.), alebo doteraz nepublikované archívne fondy piesní z regiónov, doplnené o novšie výskumy, o. i. rozsiahla zbierka *Lidové písně z Podhorácka*, eds. M. Toncrová, S. Smutná I. (2011), II. (2013), tretí zväzok sa pripravuje.

Recenzovaná kniha, editovaná etnológom Miroslavom Válkom, o. i. špecialistom na „hanatiku“, je príkladom inej koncepcie. Ide o sprístupnenie historických prameňov datovaných do roku 1893 k piesňam (cirkevným i svetským, s dôsledným uvádzaním zápisov textov spolu s melódiami) a zvykom, ktoré sa viažu k osobnosti Josefa Čapka Drahlovského (1847 – 1926), v podobe precízne a citlivo zredigovaného a komentovaného cenného historického dokumentu. Zostavovateľ publikácie použil archívne fondy z viacerých inštitúcií: Oddelení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brne, kde je uložená základná zbierka piesní, informácií o zvykoch, muzikantských zoskupeniach atď., ako aj Muzea Komenského a Státního okresního archivu v Přerove (fotografie a ďalšie dokumentačné materiály). Kniha obsahuje piesne z oblastí: Haná, Záhoří, Laško a sú v nej zastúpené i piesne zo Slovenska. Nájdem v nej tiež štúdiu M. Válku „Nad sběratelským dílem Josefa Čapky Drahlovského“ (s. 167–174), podrobné edičné poznámky, vysvetlivky menej známych výrazov a abecedný zoznam incipitov piesní.

M. Válkovi sa v publikácii podarilo sklbiť tri editorské zámery:

1. skompletizovať a sprostredkovať širokej verejnosti doteraz nedostupné a erudovane spracované zápisy jedného korpusu svetských i duchovných piesní, informácií o svetskej a cirkevnej hudbe, zvykoch, porekadlách atď. z druhej polovice 19. storočia ako súčasť kultúrneho dedičstva;

2. sprístupniť materiály a dôležité komentáre k nim pre širší okruh odborníkov a ďalšie etnologické, etnomuzikologické aj muzikologické vedecké bádanie;

3. prezentovať historický kontext, v akom zbierka vznikla a osobnosť přerovského organistu a regenschorio Josefa Čapka Drahlovského, ktorého pôvodné meno bolo Josef Čapka a ktorý podľa svojho rodiska používal pseudonym Drahlovský. Uverejniť a komentovať nielen samotný materiál, ale tiež názory pôvodného zostavovateľa zbierky na charakter dobovej cirkevnej i svetskej hudby, údaje o používaní a obľube kancionálov duchovných piesní, charaktere hudobných zoskupení danej oblasti, zvykov (v niektorých prípadoch aj s konkrétnymi údajmi o ich manifestnom pestovaní, resp. o čase ich zániku) atď. V tejto súvislosti nachádzame v knihe tiež načrtnutie

širších historických súvislosti s inými zbierkami piesní zo susedných regiónov z daného obdobia (napr. Kroměřížsko), ale tiež z 20. storočia.

O podnete, ktorý viedol k zostaveniu zbierky s podtitulom „dle ústního podání“ a spôsobe získavania materiálov, píše v „Předmluve“ J. Čapka Drahlavský: *Nížepsaný byl zvolen za předsedu hudebního odboru pro národopisnou výstavu v Přerově roku 1893 sestavil otazník, týkající se obyčejů a zpěvů lidových. Otazník ten byl téměř všem učitelům okresu přerovského rozslán...* (s. 7). Výstava bola súčasťou prípravy Národopisej výstavy československej v Prahe (1895) v českých zemiach Rakúsko-Uhorska, v rámci ktorej sa organizovali tzv. krajiniské výstavy, spojené s „lidovými slavnosťmi“. Súčasťou prípravy týchto výstav boli zberateľské akcie, zamerané na oblasť tradičnej ľudovej kultúry a špeciálne aj na piesne a hudbu.

Keďže v rámci Slováckmi obývanej časti Uhorska bola situácia v rámci prípravy NVČ zložitejšia, do zbierky boli zrejme zaradené aj piesne zo Slovenska. Ako slovenských (na Slovensku známych a výskumami zaznamenaných) tu možno identifikovať spolu 7 piesní: č. 55 – 57, pri č. 55 označenie: *Od Žiliny (Trenčanská stolica)* a č. 160 – 163 s údajom pri č. 160: *Ze Šaštína a okolí (uherské Slovensko)*

a za č. 163 s údajom: (Doručil p. H. Vítkovič, učitel v Hodoníně.). Jazykový úzus celej zbierky, ako to uvádza zostavovateľ publikácie v editoriáli, nezohľadňuje charakter dialektov jednotlivých lokalít. Ani piesne zo Slovenska tu nemožno identifikovať len podľa jazyka, viaceré sú v istej miere bohemizované. Ako príklad možno uviesť vojenskú ľubostnú pieseň č. 56 (*Ó, můj Bože roztopenilý*), v rámci ktorej sú 1. a 7. a čiastočne aj 2. a 6. strofa zapísané v češtine.

Zbierka ako celok prináša veľmi zaujímavý a romantickými „okuliarmi“ relatívne nezaťažený obraz o súdobom repertoári kalendárnych a svadobných obyčajov, piesní a hudby hlavne z Hanej, ale i ďalších oblastí východnej Moravy, geograficky kompatibilné tak s dobovými, ako aj s novšími zbermi. Cenné sú najmä informácie o kontexte, k akému sa piesne viazali (príležitosti, životnosť javov v čase zberu, napr. spev naratívnych piesní – balád a letákových piesní, na svadbách a pod.). V prvej časti zbierky sú zaradené obradové piesne v počte 21, ktoré dopĺňa cca 10 piesní v časti *Vánoční výstupy*, tvoriacej záver zbierky. Ďalšie, príležitosťou striktné neviazané piesne sú zoradené v troch skupinách: svadobné, pomerne početná je tematická skupina piesní označených ako vojenské (spolu 24) a *Písně různého obsahu*. V tejto zložke repertoáru je relatívne vysoké zastúpenie piesní súvisiacich s produkciou letákových tlačí, a to svetských (napr. vojenská, č. 67: *Rakouský císař pán poslal od své armády*; zbojnícka o Ondrášovej smrti, č. 42; č. 138: *Považ sobě, světe márný* atď.); ale i s religióznymi motívmi (o. i. č. 3: *Byla svatá Dorota, nábožného života*; č. 168: *Stála Panenka Maria*; *Ach, slávo, slávo nebeská*, č. 38; variant piesne spievanej na svadbách, tu pred začiatkom svadobnej hostiny, s novozákonným motívom o víne na svadbe v Káne galilejskej: *Za onoho času svatba se stala*, č. 17 a ďalšie).

Ako sa to dalo aj očakávať, paralely z publikovaných moravských piesní s materiálom z územia Slovenska nachádzame najmä medzi koledami (často spievanými aj na území Slovenska s početnými bohemizmami – č. 13, 15, 181), identická je pieseň spätá s trojkráľovou obchôdzkou publikovaná už J. Feifalíkom (J. Feifalík, J. Kollár, eds., *Lidové hry z Moravy*. Praha: Odeon 1986, 1. vyd. *Volksschauspiele aus Mähren*, 1864) – tu pieseň č. 2: *My tři králi, my jdeme k vám* a baladami.

Na záver by som rada zdôraznila, že recenzovaná publikácia prináša vynikajúci materiál pre porovnávacie štúdium nielen v rámci etnomuzikologických, ale tiež etnologických a historických výskumov.

EVA KREKOVIČOVÁ,
Ústav etnológie SAV v Bratislave

LUBOMÍR TYLLNER (Ed.) a kol.:
Velké dějiny zemí Koruny české.
Tematická řada: Lidová kultura
Paseka, Praha 2014, 803 s., 50 farebných fotografií, 80 čiernobielych fotografií, 3 mapy

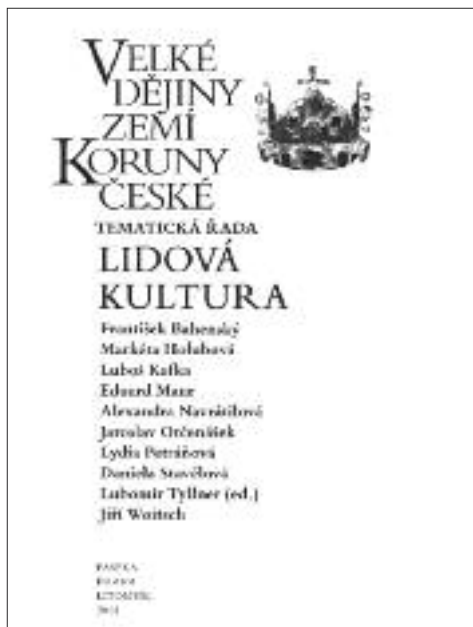
Koncom roka 2014 vyšla vo vydavateľstve Paseka v Prahe výpravne spracovaná kniha *Lidová kultura* ako jedna z kníh v rámci knižného cyklu *Velké dějiny zemí Koruny české*. Kniha doposiaľ najcennejšie spracováva tradičnú ľudovú kultúru v Čechách a na Morave. Kolektív skúsených autorov dlhoročne pôsobiacich vo vedecko-akademických inštitúciách v oblasti etnológie a múzejníctva (František Bahenský, Markéta Holubová, Luboš Kafka, Eduard Maur, Alexandra Navrátilová, Jaroslav Otčenášek, Lydia Petráňová, Daniela Stavělová, Lubomír Tyllner a Jiří Woitsch) dôsledne a dôkladne zmapoval celú oblasť tradičnej ľudovej kultúry.

Kniha je rozdelená na päť základných častí: 1. Národopisné oblasti a etnografická diferenciácia obyvateľstva; 2. Hmotná kultúra; 3. Hmotná kultúra každodennosti; 4. Duchovná a sociálna kultúra; 5. Slovesná, hudobná, tanečná a výtvarná kultúra.

Každá základná časť obsahuje ešte množstvo podkapitoliek. Detailné rozdelenie diela napovedá, že autori sa skutočne snažili pokryť absolútne celú oblasť tradičnej ľudovej kultúry s jej presahmi do súčasnosti. Príkladom je kapitola z časti Slovesná, hudobná, tanečná a výtvarná kultúra nazvaná: *V nové době*. Autor Lubomír Tyllner si v nej všímá súčasný život ľudovej piesne a hudby. Celá kvantitatívne objemná kniha obsahuje podrobného sprievodcu všetkými oblasťami tradičnej ľudovej kultúry. Pre veľký (aj kvalitatívne) rozsah celého diela sa zameriam na bližší rozbor štvrtej časti knihy: Duchovná a sociálna kultúra a podkapitola

Poutnictví a poutě od Markéty Holubovej. Autorka podrobne analyzuje pôvod putovania a pútnictva nielen v českej tradičnej ľudovej kultúre, ale všímá si aj prieniky do európskeho i slovenského pútnictva, najmä na báze sledovania návštevnosti európskych i slovenských pútnických miest. Charakterizuje zloženie pútnikov, pútnickú sezónu i priebeh celej púte. Všímá si aj javy sekulárneho charakteru, ako bolo zoznamovanie sa mladých ľudí a postupné prenikanie turizmu do pútnických miest. Nasledujúca (tretia) podkapitola nazvaná *Léčitelství* opäť od autorky Markéty Holubovej sa venuje spôsobom ľudovej etnomedicíny, zariekaní, ako aj knihám – „Křištofám“, ktoré tvorili súbor rôznych modlitieb, zariekaní a magických praktík. Na Morave sa tieto knižky uchovávali ešte aj v priebehu 19. storočia v domácnostiach a to aj napriek tomu, že tieto knižky boli v dôsledku osvietenských snáh a boja štátu proti poverám a poverčivosti oficiálne zakázané cisárskym dekrétom z roku 1753 a znovu opakovaným vydaním v roku 1755, 1757, 1758. Autorka sa venuje aj vzniku a úlohe ochranných amuletov v súvislosti s vierou v magickú moc čísel, znakov, písmen, slov, pričom si všímá tie najznámejšie amulety, ako bola tzv. „dĺžka Ježiša Krista“, ktorú veriaci nosili omotanú na tele, najmä na mieste, ktoré mali postihnuté chorobou. Svoj význam mali aj votívne dary – najmä prosebné a ďakovné. Posledná časť kapitoly venovanej ľudovému liečeniu sa venuje fytoterapii a liekom živočíšneho pôvodu, ako bol zvierací tuk, mlieko, vajčička, med, krv zvierat. Špecifické využitie mali ľudské i zvieracie exkrementy – najmä moč plnil dezinfekčnú funkciu. Z prostriedkov minerálneho pôvodu sa hojne využívalo bahno, piesok, hlina – často v kombinácii so zariekaním.

V tretej hlave nazvanej Hmotná kultura každodennosti ma zaujala tretia časť: *Strava*. V úvode sa nachádza rozbor a charakteristika doposiaľ publikovaných vedeckých monografií s problematikou českej ľudovej stravy. Podrobne je popísaný vývoj ohnišťa cez pec až k sporákovej revolúcii. V časti *Strava* autori detailne popisujú kuchynské náčinie, nádoby a príslušenstvo potrebné k príprave pokrmov. Nasleduje história stravy a stravovania v českých zemiach od kaše, cez chlieb až po podrobné opisy stravy ľudí žijúcich na vidieku počas všedných i sviatočných dní. K zaujímavým podkapitolkám z časti o strave patria zmienky

o meštianskej kuchyni, o strave robotníkov v počiatkoch vzniku robotníctva ako aj časť nazvaná: *Pochoutky a neřesti*. Sem autori zaradili bylinky s omamnými a afrodisiakálnymi účinkami, ale tiež je tu prehľad sladkostí kupovaných na jarmokoch a púťach. Veľkej obľube – najmä u detí – sa tešil najmä turecký med, marcipán, kandizované želé a ovocie. Patrí sem i „živá voda“, ako sa nazývala pálenka, rozóliš (sladké likéry), konzumácia vína i piva. Káva sa v Čechách servírovala v prvej tureckej kaviarni v Jindřichovom Hradci v roku 1698 a žuvací tabak bol v Čechách všeobecne rozšírený od 17. storočia. Veľa generácií mužov malo svoju vlastnú hlinenú alebo drevenú fajocku od skorej mladosti až po neskorú starobu stále v ústach. Fajčenie fajky bolo najrozšírenejšie v polovici 19. storočia, po roku 1870 fajku postupne vytlačili cigarety. Ďalšie príjemné pochúťky, z ktorých z konzumácie sa časom mohla stať až neresť, bola čokoláda a čaj – tie sa však dlho tešili záujmu len privilegovaných vrstiev, najmä kvôli ich finančnej náročnosti.

V Hlave IV. – Duchovní a sociální kultura, v jej časti nazvanej *Úmrtí a pohřeb* sú zaznamenané predstavy duše spojené s telom. Autorka tejto časti – Alexandra Navrátilová – uvádza aj historické príklady, ako bol traktát zo 14. storočia, ktorým sa kritizovali kresťania klaďúci pokrmy na hroby svojich zosnulých, pre

ich duše – verili totiž, že sa v noci vychádzajú z hrobov. Podrobne a zrozumiteľne sú vysvetlené animistické predstavy a skúsenosti, názory na dušu, viera v prevetľovanie duše človeka do zvieracej, či vtáčej podoby, do hviezd, rastlín a stromov. Ľudové názory a viera je dokumentovaná aj na príklade slovesného a piesňového folklóru. Ďalej autorka objasňuje ľudovú vieru súvisiacu s predstavami podsvetia, očistca, neba a pekla. V kapitole je s historickým exkurzom rozanalyzovaný obrad smrti a prvé úkony po skone človeka, rovnako ako aj obriadenie nebožtíka a jeho uloženie do rakvy. Autorka analyzuje aj bdenie pri mŕtvom, inštitút plačky, ale i vývoj karu a jeho lokálne zaužívané názvy v Čechách a na Morave. Pečivo, ktoré sa pieklo špeciálne na kar, malo názov žalostník či oplakance.

Hlava V., časť IV. ponúka čitateľovi všetko o vývoji *ľudového divadla* v Čechách. Jeho autor Luboš Kafka najprv definuje, čo je to ľudové divadlo, venuje sa otázkam divadelného prejavu, obradovému divadlu, ako aj ľudovému hereckému prejavu. K hlavným znakom ľudového divadla patrila genetická návaznosť na obradovú a obyčajovú tradíciu. Typické bolo používanie národného jazyka, ktoré vyplývalo z totožnej etnicity divákov a aktérov. Obradové a obchôdzkové divadlo bolo značne variabilné a v hojnej miere využívalo hudobné, spevácke a tanečné časti, rovnako ako aj improvizáciu na základe aktuálnych udalostí v živote lokálneho spoločenstva, či pantomimické prezentácie. Autor čitateľa zoznamuje aj s odborným záujmom o štúdium ľudového divadla v 19. storočí, ale aj s obradovým divadlom a obchôdzkami s maskami, ktoré sa spájalo s niektorými sviatkami: napríklad sviatkom sv. Ondreja, Barbory, Mikuláša, Lucie, či Tomáša. Autor zisťuje, na akých miestach a v akých priestoroch sa hry hrávali, a venuje sa fenoménu susedského divadla. Svoj priestor dostalo i bábkové divadlo s jeho komplexnou históriou, rovnako ako aj ochotnícke divadlo.

Ľudové divadlo je historickou súčasťou tradičnej ľudovej kultúry. Jeho hodnoty – kolektívnosť, unikátny vzťah a kontakty medzi hercami a divákmi, polyfunkčnosť divadelných prejavov, spätosť s obradmi a zvykoslovnou tradíciou, syntéza tragických a komických prvkov, miera improvizácie a relatívne pevne fixovaného textu, výrazné hudobné, spevné a tanečné kreácie – boli podmienkou medzi-

generačného prenosu prejavov ľudového divadla ako formy folklórnej tradície a vysokej popularity v ľuďoch. Postupná nivelizácia tradičnej ľudovej kultúry a prijímanie prvkov z mestského, teda sociálne i kultúrne odlišného, prostredia sa stali jednou z príčin postupného zániku fenoménu ľudového divadla.

Celá kniha poskytuje vynikajúce a komplexné informácie o prehľade tradičnej ľudovej kultúry Čiech a Moravy a čitateľovi ponúka nielen vedomostný zážitok, ale svojou kvalitou a knižným, rovnako aj grafickým stvárnením, bude ozdobou každej knižnice.

KATARÍNA NÁDASKÁ,
Divadelný ústav SAV v Bratislave

**MOJMÍR BENŽA (Ed.):
Atlas ľudovej kultúry Slovákov
v Poľsku. Atlas kultury ludowej
Słowaków w Polsce**

*Ústav etnológie SAV. Spolok Slovákov
v Poľsku. Krakov / Kraków 2015, 76 s.,
318 máp*

Touto prácou bol ukončený veľký projekt slovenskej etnológie – výskum a kartografické spracovanie tradičnej kultúry na Slovensku a slovenských minorít v Európe. Najskôr pod vedením PhDr. Sone Kovačevičovej, DrSc. sa v rokoch 1971–1974 robil výskum 250 lokalít na Slovensku a nasledovalo spracovanie „Etnografického atlasu Slovenska“ (EAS) s mapami a komentármi (1990). Neskôr sa výskum sústredil na Slovákov, ktorí žijú mimo hraníc: v Maďarsku, Poľsku, Rumunsku, Srbsku, Chorvátsku a na Ukrajine. Tím výskumníkov v zahraničí tvorili Mojmir Benža, Peter Slavkovský a Rastislava Stoličná, ktorých doplnila v prvých troch krajinách aj Ľubica Falánová – pracovníci Ústavu etnológie SAV v Bratislave. Výskum sa robil aj pomocou miestnej slovenskej inteligencie. Vďaka podpore slovenských kultúrnych spolkov bolo postupne vydaných päť atlasov ľudovej kultúry Slovákov. Ich syntézou vznikol „Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe“ (2006).

Osobitným prípadom je recenzovaný atlas, pre ktorý sa robil výskum ešte v rokoch 1997–1999 vo vybraných obciach na poľskej strane

Spiša a hornej Oravy. Po výskumoch boli vyhotovené mapy a napísaná úvodná štúdia, ale atlas nebol vydaný. To sa zrealizovalo až v roku 2015, keď konečne vyšiel aj „Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku“. I v tomto atlase, tak ako vo všetkých vydaných, sú texty a legendy máp dvojjazyčné, v tomto prípade: slovenské a poľské.

Charakteristiku skúmaných obcí do atlasu pripravila pracovníčka Spolku Slovákov v Krakove Milica Majeriková-Molitoris. Chýba tu informácia, aké kritériá rozhodovali o tom, že sa skúmali práve vybrané obce. Autorka napísala, že „podľa sčítania obyvateľstva z roku 1880, uvádzajúceho po prvýkrát aj materinský jazyk“ sa k slovenskej národnosti v týchto obciach hlásilo od 86,31% do 96,64%. Podľa môjho názoru toto nemohlo byť podstatné pre určenie etnickej identity, keďže v pohraničných regiónoch ľudia hovorili nárečiami, ktorým sa dorozumievali všetci, teda nie len Slováci. Písala o tom napríklad J. Dudášová-Kriššáková, ktorá konštatovala: „Goralské nárečia ako pomedzné dialekty na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí právom zaraďujeme medzi útvary slovenského aj poľského národného jazyka“. To znamená, že nárečia nerozhodovali o etnickej identite ľudí poľskej časti Spiša a Oravy. Zaujímavejšie by bolo zistiť, ako sa situácia vyvíjala neskôr. Veď v Poľsku existujú súpisny obyvateľov, ktoré sa vydávajú každých desať rokov, pričom ostatný v roku 2011. Podľa prof. Marie Papierz bolo podľa sčítania ľudí v roku 2002 v lokalitách (teda veľmi blízko k rokom výskumu) na poľskej Orave a Spiši zaregistrovaných od 0,53% do 3,26% obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti. V tejto časti atlasu mi chýba tiež zoznam literatúry a prameňov. Keď autorka opisuje Veľkú Lipnicu, píše, že využila informácie z poľského turistického sprievodcu z roku 1837 (!?). Schéma opisov tejto aj iných lokalít skutočne pripomína skôr turistické informácie ako etnografické charakteristiky.

Je kultúra Slovákov iná ako kultúra Poliakov v skúmaných obciach? Alebo inak: existujú kultúrne znaky, ktoré ich od seba odlišujú? Toto akoby niektorých výskumníkov nezaujímalo, ale najdôležitejšie sú pre nich problémy s etnickou identitou. Je známe, že táto problematika je ťažká na výskum a ľahká na manipuláciu – majstrami v nej sú politici, ako aj poľská a slovenská administrácia pri získavaní informácií

a ich interpretácii. Bohužiaľ, len čisto „slovenský“ pohľad predstavil v atlase aj Ľudomír Molitoris v časti „Dejiny Slovákov v Poľsku“.

Najdôležitejšie v recenzovanom atlase sú však mapy, ktoré vypracovali väčšinou etnografi, ktorí mali už prax z EAS. Poľnohospodárstvo i chov hospodárskych zvierat spracoval Peter Slavkovský, spracovanie ľanu a konope – Juraj Zajonc, dopravu – Magdaléna Paríková, stravu – Rastislava Stoličná, ženský a mužský odev, spoločenstvo rodiny, hry a povesti – Mojmir Benža, staviteľstvo a bývanie – Ladislav Mlynka, spoločenstvo obce, rodinné zvykoslovie – Ľubica Falňanová, tanec a hudbu – Katarína Bičanová, výročné zvykoslovie, povery a predstavy – Monika Vrzgulová. Dovedna je to 318 máp (ale v poľskom preklade súpisu máp je ich iba 314).

Pozrime sa podrobnejšie na mapy. Sú spracované bodovou technikou. Je v poriadku, že na mapách sú zaznačené lokalizácie miest Nowy Targ a Zakopane; škoda len, že sú zaznačené čiernymi plnými bodmi, ktoré sú na mnohých mapách používané aj na označenie iných kultúrnych javov. Prekáža to dobrej percepcii máp. Obsah skúmaných otázok sa síce nachádza v dotazníkoch, ale mohli sa použiť aj v legendách máp. Vieme, že kvalita odpovedí úzko súvisí s položenými otázkami. „Na mapách sú

zaznačené len pozitívne odpovede, ktoré odrážajú súčasný stav nášho poznania. Prázdne body na mapách bez značiek znamenajú buď to, že sme na položenú otázku nedostali žiadnu odpoveď, alebo že sa skúmaný jav v obci nevyskytoval“, napísal redaktor Mojmir Benža (s. 6). Na mapách obce Jablonka je takýchto prázdnych odpovedí až 130! Nie je to trocha veľa, keď v iných lokalitách je takýchto nejasných odpovedí oveľa menej? Považujem sa za špecialistu v etnokartografii a som presvedčený, že na mapách sa majú rozlišovať znakmi aj odpovede negatívne, ako aj fakt, že na otázku nebola získaná odpoveď. Dobrá mapa musí obsahovať tak pozitívne, ako aj negatívne odpovede. Našťastie niekoľko takto spracovaných máp sa našlo aj v tomto atlase, napr.: ide o mapy číslo 107, 118, 134, 200, 303–305, 307.

Na niektorých mapách sa „stratili“ znaky. Napr. na mape 121 „Dĺžka rukávco“ chýba znak, ktorý označuje, že „rukávce siahali do pása“ a na mape 225 „Dospelosť mládeže“ chýbajú až tri znaky: prázdne koliesko, napoly tieňované koliesko a celé koliesko. Podarilo sa aj zameniť znaky: napr. na mape č. 235 „Názov matkinej sestry a jej muža“ je označený trojuholník s čiarkou, ale v legende je trojuholník napoly tieňovaný. Dajú sa nájsť aj iné nezrovnalosti. Napr.: na mape č. 66 „Nosenie jedla do poľa“ je zaznačené, že „jedlo nosili v plachte“ v obciach Dolná Zubrica, Veľká Lipnica a Jurgov, ale na nasledujúcej mape č. 67 „Plachta na nosenie“ sa znak na nosenie jedla v plachte vyskytuje v obciach Dolná Zubrica, Jablonka, Veľká Lipnica a Vyšné Lapše.

Preklady legiend do poľštiny na mapách sú viac-menej v poriadku, ale aj tu sa stali chyby. Napr. na mape č. 28 „Sušiaky na ďatelinu“ sú preložené ako „Ostrwie do suszenia koniczyny“; ak sa však pozrieme na kresby v legende, je jasné, že vedľa ostrv sa užívali na Orave aj trojboké sušiaky. Mapa č. 71 „Jarmo a jarmica“ sa mala preložiť ako „Jarzmo i jarmica“, a nie len ako „Jarzmo“. V legende mapy č. 165 „Stolicová konštrukcia krovu“ nemal byť preklad „dachy płatwiowe“, pretože „płatew“ je v poľštine najvyšší kmeň zrubu opretý na priečnom kmeni, často vysunutý nad úroveň steny. Niekoľkokrát bol tiež preložený termín „zrub“ ako „bierwiona“ namiesto „zrąb“, eventulne „belki“ (mapy 192, 195). Mapa č. 164 „Konštrukcia strechy domu: krokrovový s pántom“ mala byť preložená ako „krokwiowy z bantem (lub: jętką)“,

a nie 'z grzędą'. Niekoľkokrát bolo slovo „izba“ preložené ako „pokój“, hoci mala zostať „izba“ (mapy č. 179, 182, 189, 201). Treba však povedať, že to nie sú až také závažné chyby. Každý etnograf, ktorý chce pracovať s týmito mapami, bez problému môže verifikovať preklad.

Amicus Plato, sed magis amica veritas. Vážený pán redaktor, drahý priateľ, čas plynul, 16 rokov je dlhý čas a vystačil na to, aby boli mapy dôkladnejšie skontrolované a charakteristiky skúmaných lokalít lepšie spracované! Namiesto textu E. Molitorisa mohli byť v atlase napríklad informácie o poľských etnografických výskumoch v týchto regiónoch, ale predovšetkým komentáre k mapám, tak ako to urobili R. Stoličná a P. Slavkovský, keď publikovali mapy týkajúce sa stravy a poľnohospodárstva v práci „Słowacy – historia i kultura“ (editori R. Stoličná a Z. Kłodnicki, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, 2015). Obaja dobre vieme, že časť viny za obsah padá na vydavateľa atlasu: neskoré vydanie, chyby v prekladoch legiend do poľštiny, aj publikované texty. Mapy sú väčšinou v poriadku, to treba ich autorom priznať.

Na záver chcem však povedať, že vydaním „Atlasu ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku“ bola zakončená dlhoročná úloha slovenskej etnológie: kartografické spracovanie javov tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku aj mimo jeho územia. Tento výskum je o to cennejší, že v ňom boli použité rovnaké dotazníky a rovnaké metodické postupy, vďaka čomu sú mapy porovnateľné a v ďalšom výskume dobre využiteľné. Pokiaľ viem, žiaden európsky národ podobný rozsiahly vedecký projekt neuskutočnil.

ZYGMUNT KŁODNICKI,
Katowice

ZDENA KRIŠKOVÁ (Ed.)
Revitalizácia tradičnej kultúry
a lokálna identita

Spolok Slovákov v Poľsku, Krakov 2013,
108 s. slovenského textu, 39 s. angl. resumé

Ochrana kultúrneho dedičstva je v súčasnosti aktuálnou témou v celosvetovom kontexte. Okrem rozsiahlych aktivít UNESCO – organi-

zácie, pre ktorú je ochrana svetového kultúrneho dedičstva jedným z prioritných cieľov – sú tu i početné iniciatívy podporujúce ochranu a rozvoj kultúrneho dedičstva na rôznych úrovniach – od celoeurópskej – Európske dni dedičstva (Idea na podporu regionálneho kultúrneho dedičstva zároveň zdôrazňujúca spoločné korene európskej kultúry, ktorá vznikla v roku 1984 v španielskej Granade počas II. konferencie Rady Európy), cez štátnu, regionálnu, lokálnu až po rôzne občianske spolky a iniciatívy jednotlivcov.

Konvencia UNESCO z roku 2003 vniesla do konceptu ochrany kultúrneho dedičstva aj akcent na jeho zachovanie v pôvodnom kontexte v spojení s procesmi upevňovania kultúrnej identity. Práve v tomto duchu sa nesie aj zámer publikácie autorského kolektívu, ktorý vznikol na pôde Inštitútu sociálnych a kultúrnych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v rámci grantového projektu VEGA *Tradičná remeselná výroba ako kultúrnoidentifikačný prvok lokálneho spoločenstva.*

Záber zámeru, ako naznačuje názov pôvodne orientovaný na zúžený tematický výsek revitalizácie tradičnej ľudovej výroby a remesiel, však autori napokon vo svojej publikácii rozšírili o príspevky venované iniciatívam súvisiacim aj s inými oblasťami dedičstva ľudových tradícií. Tie potom sledovali v kontexte identity od prípadu k prípadu na rôznych úrovniach územného priestoru – od celoeurópskeho, národného, regionálneho až po lokálny. Do problematiky narábania s kultúrnym dedičstvom vniesli aj etnologické otázky idúce hlbšie pod kožu spôsobov jeho ochrany, uchovania a revitalizácie v spojitosti s procesmi globalizácie, turizmu, folklorizmu, etnicity, etc.

V úvodnom príspevku sa Daniel Luther zamýšľa nad nejednoznačnosťami okolo výkladu pojmu nehmotné kultúrne dedičstvo zavedeného konvenciou UNESCO, ktorý sa po diskusii odborníkov pri Ministerstve kultúry SR napokon ujal aj u nás. Vytesnil pôvodne používaný termín folklór a ako kľúčový sa vklínal sa aj do názvu „Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska“, označujúceho súbor vybraných prvkov kultúrneho dedičstva, ktoré sa do národného zoznamu dostali a priebežne dostávajú vďaka svojmu významnému postaveniu v kultúrnej tradícii Slovenska. Zápis v národnom zozname je predstúpňom, bez ktorého sa nemožno uchádzať

o ocenenie vyššieho rangu - zápis do „Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva“ vypracúvaného UNESCO.

Aj napriek istej neurčitosti vyjadrenia obsahu sa teda termín „nehmotné kultúrne dedičstvo“ napokon akceptoval aj u nás. Prihliadlo sa k značným ťažkostiam pri hľadaní formulácie, pôvodne v angličtine, ktorá by bola „šitá na mieru“ všetkým kultúram sveta bez rozdielu. Podstatou výkladu pojmu sa stali „praktiky a reprezentácie“ vzťahujúce sa na rôzne sféry ľudových tradícií - ústne prejavy, interpretačné umenie, spoločenské praktiky, rituály a slávnosti, poznatky a obyčaje, remeslá. V ďalšom ich Daniel Luther predstavuje na príkladoch dvoch spomedzi piatich prvkoch, ktoré boli v roku 2013 zapísané do „Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska“ - na čičmianskom ornamente zhotovenom vo výšivke a nástennej maľbe zrubových domov a gajdách a gajdošskej kultúre, ktorá sa na Slovensku podnes pestuje v 40 lokalitách.

Aj z týchto príkladov sa dá odčítať, ako sa nehmotné kultúrne dedičstvo môže stať súčasťou identity jednotlivcov, kreatívne spájajúcich šablónu tradície s invenciou, či identity skupín, lokálnych a regionálnych spoločenstiev. Ale tiež, ako môže prekročiť užšie miestne a oblasť hranice a vstúpiť do širších súradníc kultúrneho obehu a stať reprezentatívnym kul-

túrnym prvkom transformovaným až do sféry národno-reprezentatívneho znaku.

Samostatnú stať venuje Daniel Luther koncepcii rôznych spôsobov ochrany kultúrneho dedičstva, tak ako ich podávajú experti UNESCO. Upriamuje pritom pozornosť na legislatívu, pričom podrobuje kritike slovenskú právnu úpravu, najmä problematické znenia paragrafov týkajúcich sa miešania pojmov kultúrne dedičstvo a kultúrne vlastníctvo a kontextov, v ktorých sa používajú.

Náplňou kapitoly Alexandry Bitušikovej je aktuálna a v súčasnosti v odborných kruhoch intenzívne diskutovaná téma kultúrneho dedičstva a kultúrnej identity v kontextoch globalizácie a turizmu.

V úvodnej teoretickej časti prináša náčrt konceptu kultúrneho dedičstva tak, ako sa objavoval vo vedeckých prácach približne od 70. rokov 20. storočia v reflexii na dokumenty UNESCO. Definície a kategórie dedičstva a jeho ochrany sa v ich znení menili súbežne s vývojom politiky UNESCO. Dodala by som, že pôvodný koncept, ktorý sa vzťahoval najmä k ochrane monumentálnych kultúrnych pamiatok miest a krajinných oblastí národného významu, sa postupne rozširoval, až sa dospelo k formulácii o ochrane „nehmotného kultúrneho dedičstva“. Pod jeho strechou sa našiel priestor aj pre ochranu rôznych prvkov tradičnej ľudovej kultúry vrátane folklóru. Než sa však zaujímať o členenie javov hodných ochrany, je - ako zdôrazňuje autorka - pre etnológiu dôležitejšie pozorovať, ako sa s ich kvalitami a symbolmi stotožňujú jednotlivci, sociálne skupiny, širšie spoločenstvá, ktorých sa to týka; sledovať kultúrne dedičstvo ako neustále sa meniaci a vyvíjajúci sociálny konštrukt.

Ale späť k nosnej téme, ktorú si autorka zvolila - kultúrne dedičstvo a jeho súvislosti s globalizáciou a najmä turizmom vyšpecifikovaným v súčasnosti na rapidne sa rozvíjajúci záujem o *cultural heritage tourism*. Putovanie za kultúrnym dedičstvom, ktoré sa v spojitosti s turizmom stáva atraktívnou kultúrnou komoditou, predmetom biznisu, má svoje pozitíva a negatíva. Nájsť správny balans medzi ochranou a udržateľnosťou a rozvojom kultúrneho dedičstva a ekonomickým prínosom pre ľudí v mieste jeho výskytu je výzvou pre prax, ale i súčasný etnologický výskum. Alexandra Bitušiková sa chopila tejto výzvy. Na príklade výsledkov vlastného výskumu v osade Vlkoľ-

nec, lokality zapísanej v roku 1993 do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, rozoberá situáciu „života v dedičstve“, ktorá síce prináša miestnym obyvateľom určité benefity (ekonomický príjem z tržby návštev), ale aj komplikácie spojené s náporom turistov, ktorý v osade so 17 obyvateľmi vykazuje pomer 5881 turistov na 1 obyvateľa. Budúcnosť Vlkoľínca a jeho obyvateľov tak ostáva otvorená. Naznačuje to aj konštatácia a otáznik, ktorý položila autorka v závere príspevku: „Mnohé lokality a komunity objavili sami seba práve vďaka turistom. Uvedomili si svoju jedinečnosť a osobitosť, prebudili svoju identitu a posilnili pocit vzájomnej spolupatričnosti. Bude to aj prípad Vlkoľínca?“

Jolana Darulová územne ohraničila svoj výskum na banskobystričský kraj. V jeho rámci sa venovala opisu súčasných podôb prezentácií prvkov ľudovej kultúry, najmä v ich posunoch smerom k folklorizmu; takých prezentácií, s ktorými sa ľudia na lokálnej či regionálnej úrovni stotožňujú ako s prejavmi osobitostí vlastného kultúrneho dedičstva. Poukázala na rozdielnosť inventáru kultúrneho dedičstva banskobystričského kraja, dané charakterom živobytia, iného v rurálnych, pôvodne roľnícko-pastierskych oblastiach, iného v baníckych oblastiach okolia Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice. Priniesla opis najvýznamnejších prvkov kultúrneho dedičstva kraja, ktoré prešli náročným schvaľovacím procesom a zaujali popredné miesto v hodnotiacich rebríčkoch svetového, národného či regionálneho významu. Predostrela paletu bohatej inštitucionálnej bázy, siete organizátorov a organizácií rôznych úrovní: od jednotlivcov amatérskych aktivistov cez občianske združenia, kluby až po Vidiecky parlament banskobystričského kraja, ovplyvňujúcich a vstupujúcich do diania okolo sprístupňovania tradičnej ľudovej kultúry s väzbou na kraj, región, lokalitu, diania, ktoré poukazuje na miestne výlučnosti, osobitosti. Podrobnejšie ho vykresľuje na príklade projektu Ekomúzeum Hont, ktorý ponúka návštevníkom a turistom šancu spoznať kultúru a život hontianskych dedín.

Praktiky dobré a zlé, tak znie podnadpis ďalšej state, v ktorej sa Jolana Darulová ako autorka zamýšľa nad pozitívami a negatívami prezentácií dedičstva tradičnej ľudovej kultúry. Oceňuje hustotu a rôznorodosť podujatí, ktorá svedčí o obľube tradičnej ľudovej kultúry v kraji, o tom, že ju ľudia považujú za svoju a aj pro-

stredníctvom nej sa identifikujú s miestom, kde žijú. Kritizuje podujatia, ktoré sú skôr atrakciou ako tradíciou, ako aj tie, ktoré všeobecne rozšírené javy falošne predstavujú ako miestne špecifiká.

O pozitívach a negatívach by sa dalo hovoriť aj v súvisi s celonárodnými programami udržiavania tradičných prvkov v súčasnosti – Programom obnovy vidieka a súťažou Dedina roka, ktorých hlavným cieľom je motivácia obcí kreovať a prezentovať miestny kultúrny kapitál s dôrazom na hodnoty slovenského vidieckeho prostredia. Katarína Košťalová podrobnejšie rozoberá náplň oboch programov a osvetľuje ich uvedenie do života na príklade obce Dobrá Niva. V roku 2009 sa táto obec stala víťazom národnej súťaže Dedina roka a v roku 2010 držiteľkou medzinárodnej Európskej ceny obnovy dediny za mimoriadne výsledky vo viacerých oblastiach rozvoja dediny, ktorú prevzala v talianskom Sand in Taufers.

Okrem komunikačného aspektu transmisie kultúrnych hodnôt, lokálnej súdržnosti, kooperácie, občianskej participácie, ktoré sa pri hodnotení pozitívnych trendov vyzdvihujú aj v prípadoch iných ocenených slovenských obcí, kladnou stránkou Dobrej Nivy je, že sa usiluje aj o zachovanie a kontinuitu vizuálnej podoby miestnej tradície, čo je, žiaľ, na slovenskom vidieku skôr výnimka ako pravidlo, ktoré pragmaticky veľí radšej staré zbierať a stavať nové. Medzinárodnú jury zaujal na Dobrej Nive okrem iného práve súbor zachovalých a funkčných ľudových obydlí.

Posledná stať monografie z pera Zdeny Kriškovej je opäť zacielená na mikroprostredie – hornospíškú, pôvodne etnicky zmiešanú slovensko-nemeckú obec Veľká Lomnica. Koncentruje sa pritom na výskum jej výrobnoremeselných tradícií. Okrem náčrtu ich pozadia daného geografickými danosťami lokality, historicky premenlivými socio-ekonomicko-politickými podmienkami je preto prirodzené, že zameriava pozornosť na etnické aspekty remeselnej výroby. Remeselníkov, ich výrobné aktivity, dielne a ich inštitucionálne zastrešenie sleduje v troch časových etapách, pričom za ťažisko výskumu zvolila súčasnosť. Na konkrétnych príkladoch aktuálne činných výrobcov, zmien vo vlastníctve dielní poukazuje na po vojne prerušenú niť nadväzností na pôvodné nemecké remeselné rodinné tradície. Na druhej strane upozorňuje na vznik nových tradícií. De-

monštruje to na prípade kováčskej dielne pôsobiacej v obci síce krátko a bez hlbšej rodinnej tradície, ktorú však miestni obyvatelia aj napriek tomu považujú za najlepšieho reprezentanta tradičného remesla vo svojej obci.

Publikáciu ako celok možno čítať ako súbor sond idúcich podľa jednotlivých autorov do rôznej hĺbky ponoru porozumenia toho, aký význam a hodnotu majú súčasné objekty kultúrneho dedičstva reprezentujúce vlastnú tradíciu pre jednotlivcov, jej dedičov ako tvorcov a konzumentov, tiež pre širší okruh ľudí v konkrétnom prostredí lokality, oblasti; pochopenia toho, s akými hodnotami a predstavami o vlastnej minulosti, alebo naopak aktuálnosti či modernosti, ich ľudia spájajú; prečo niektoré objekty, či fragmenty tradícií postupujú do vyšších úrovní, stanú sa národným, celosvetovým kultúrnym dedičstvom, a iné nie.

OLGA DANGLOVÁ,
Ústav etnológie SAV v Bratislave

MARTIN PRIEČKO:
Socioekonomické perspektívy
rozptýleného osídlenia
na Slovensku

Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava
2015, 171 s.

Samostatným a špecifickým problémom hospodárskych i sociálnych dejín Slovenska boli roztratené roľnícke sídla, ležiace na vzdialených okrajoch chotárov údolných dedín. Ich vznik súvisel s vnútorným dosídľovaním horských a podhorských oblastí Slovenska, ktoré prebiehalo v 16. – 19. storočí. Túto vnútornú kolonizáciu spôsobil predovšetkým nedostatok poľnohospodárskej pôdy, demografické a sociálne pomery, ale i ďalšie okolnosti, na ktoré M. Priečko vo svojej monografii poukazuje.

Pôvodne sezónne usadlosti sa neskôr stali základom trvalých sídel. Tým sa ukončil proces ich spoločenskej a hospodárskej premeny, ktorý vyriešil aj otázku preľudnenosti poddanských hospodárstiev v materských obciach. Tieto sídla, označované ako *kopanice*, *klčoviská*, *štále* alebo *lazy*, vytvorili v minulosti na Slovensku rozsiahle oblasti kopaničiarskeho osídlenia.

Hlavnou charakteristikou rozptýleného osídlenia bola odlúčenosť kopaničiarskych osád od materskej obce. Bol to predpoklad sociálnej izolácie a súčasne retardačný činiteľ, ktorý konzervoval v ich spôsobe života mnoho archaických prejavov. Tieto komunity vytvárali pod vplyvom sídelnej izolácie kompaktné, výrobné i konzumne sebestačné spoločenstvá, spojené silnými rodovými zväzkami, vedomím vzájomnej odkázanosti a spolupatričnosti so silným mechanizmom sociálnej kontroly. Spoločenské zblížovanie kopanic a dediny si nakoniec vynútil celkový civilizačný vývin v 20. storočí, keď prejavy jednoty a solidarity kopaničiárov postupne strácali na svojom význame, lebo tí už nemohli problémy spôsobu života, vyplývajúce z vlastnej izolovanosti, riešiť len vzájomnou susedskou či rodinnou pomocou. Presídľovaním kopaničiárov bližšie k dedine sa tak menili nielen ich životné podmienky, ale aj spoločenské vzťahy.

Dve významné spoločensko-politické diskontinuity v druhej polovici 20. storočia významne zmenili aj spôsob života a ekonomické stratégie obyvateľov odľahlých sídel. Ich analýza je hlavným gnozeologickým zámerom publikácie M. Priečka, pričom prioritným záujmom sú rodné Kysuce. Tam získaný súbor poznatkov porovnáva s výskumným materiálom z geograficky vzdialenejších lokalít s podobným typom osídlenia, aby zodpovedal na základnú etnologickú otázku – čo je všeobecné a čo zvláštne v ich spôsobe života, jeho socioekonomickom vývoji; pričom sa snaží vo svojich interpretáciách i o potrebnú kauzalitu.

Podobný socioekonomický model spôsobu života v lokalitách s rozptýleným osídlením využívali i Slováci žijúci mimo vlastného etnického územia. Mám na mysli enklávy Slovákov na Dolnej zemi a ich *sálašný* systém hospodárenia. Komparácia s dostupnými vedeckými poznatkami z tejto geografickej oblasti by monografii M. Priečka dala ďalší vedeckovýskumný rozmer.

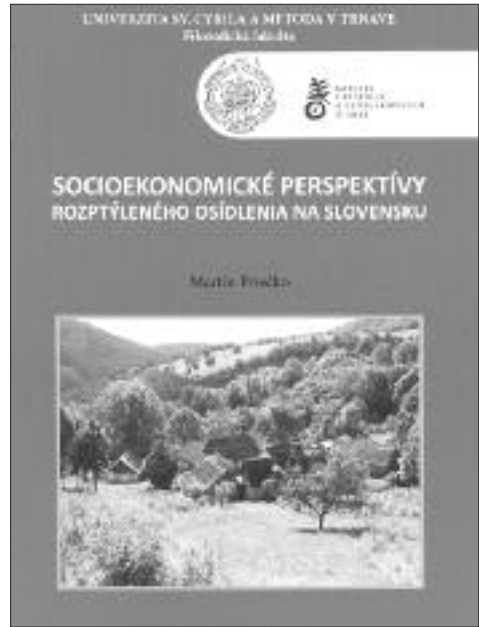
Začiatkom 80. rokov 20. storočia vyslovila S. Švecová názor, že kopanicové sídla budú zaniknúť ako dôsledok novej spoločensko-ekonomickkej situácie Slovenska, alebo budú ďalej prosperovať v aktuálnych podmienkach závislých od miery ekonomických, spoločenských a kultúrnych potrieb. Bol som preto zvedavý na analýzu historických, demografických, sociálnych i hospodárskych aspektov spôsobu

života obyvateľov takýchto osád v 20. storočí, ktorú sa na modelovom príklade geograficky od seba vzdialených lokalít podujal vo svojej publikácii urobiť M. Priečko.

Treba povedať, že autor nebol v problematike rozptýleného osídlenia na Slovensku „prvolezcom“. Vo svojej monografii úspešne nadviazal na doterajšie poznatky z dostupnej etnologickej, historickej, ale i geografickej literatúry. Takéto historické kontinuum skúmanej problematiky nie je v ostatnom čase v prácach tohto druhu samozrejmosťou. Pritom si myslím, že je potrebné pripomínať prínos vedeckej práce jednotlivých osobností, vedeckých kolektívov, v niektorých prípadoch i celých inštitúcií do histórie vedy. Ten prínos je nielen neodmysliteľným predpokladom formovania samotného vedného odboru, on mu dáva i potrebnú historickú kontinuitu.

Nosnými časťami publikácie, jej hlavným vedeckým prínosom, sú pre mňa kapitoly *Vzájomná výpomoc - jej úlohy a funkcie v živote kopaničiarskeho spoločenstva*, *Svojpomocné (spoločné) aktivity* a *Emancipačné aspekty života v oddiaľovaných sídlach*. M. Priečko v nich rekonštruuje tradičný spôsob života obyvateľov vybraných lokalít v ich materiálnych i sociálnych súvislostiach. Autor preukázal veľkú mieru sociálnej empatie, rozhľadenej v relevantnej literatúre i schopnosť vedeckej analýzy. Čitateľ dostáva pravdivý obraz každodenného i sviatočného života kopaničiarov, ktorý je umocnený ich autentickými výpoveďami. Táto heuristická časť monografie M. Priečka patrí podľa mňa k najhodnotnejším.

Proces zmien v spôsobe života prebiehal v prostredí tradičných vidieckych komunít dvojakým spôsobom: prirodzeným civilizačným, kontinuálnym vývojom, alebo radikálnou diskontinuitou. Z nedávnej minulosti je evidentné, že so stupňom civilizačného vývinu rástol i vplyv politických rozhodnutí na vývin spôsobu života. Táto tendencia dosiahla na slovenskom vidieku svoj vrchol v druhej polovici 20. storočia. Ako proces prebiehal vo vybraných lokalitách, dokladá M. Priečko v kapitole *Perspektívy života v rozptýlenom osídlení v optike 20. storočia*, ktorú celkom logicky rozdelil na tri obdobia: *Tradičný model roľnícko-dobytkárskej malovýroby (pred rokom 1948)*, *Kolektivizačný (depopulačný) model* a *Súčasný model chalupárskeho využitia (po roku 1989)*.

Kontinuálny vývin socioekonomického správania sa tak v priebehu 20. storočia dvakrát kvalitatívne zmenil. To prinútilo i obyvateľov kopaníc hľadať si nové ekonomické stratégie a ich nový sociálny kontext. M. Priečko, vychádzajúc z historickej, sociologickej, etnologickej literatúry i vlastných výskumov, hľadá špecifiká tohto procesu v komunitách obyvateľov rozptýlených sídel. I tu je jeho heuristika doplnená autentickými výpoveďami respondentov. Myslím, že autorovi sa podarilo zrekonštruovať dobový obraz spôsobu života, poukázať na sociálne podmienky, ktoré ho determinovali a dospieť k pravdivým vedeckým záverom.

Tu by bolo možné recenzný posudok vlastne uzavrieť, ale pri čítaní publikácie M. Priečka mi napadla ešte jedna súvislosť. Iste mi všetci školitelia našich doktorandov, oponenti ich prác, ale i vedenia školiacich pracovísk dajú za pravdu, že doktorandské štúdium by malo byť uzavreté vydaním vedeckej monografie. Len tá ukáže osobnostnú zrelosť doktoranda, jeho spôsobilosť pre vedeckú prácu, kvalitu školiteľa i tvorivú atmosféru školiaceho pracoviska. Som rád, že sa to M. Priečkovi podarilo.

PETER SLAVKOVSKÝ
Bratislava

**MAŁGORZATA MACIEJEWSKA,
MICHAELA MIŠIČKOVÁ,
PUN NGAI, MARTINA SEKULOVÁ,
KATHI WEEKS, LUBICA KOBOVÁ:
Feministky hovoria o práci
Bratislava, Aspekt, 2015, 214 s.**

Publikácia *Feministky hovoria o práci* s podtitulom *Ako sa ženy stávajú subjektmi kapitalizmu* vydalo feministické vydateľstvo Aspekt, ktoré sa už dlhšiu dobu aj v iných publikáciách cielene venuje rodovým perspektívam práce.

Publikácia prináša pohľad na platenú a neplatenú prácu žien v prekérnych podmienkach práce, ktoré sú spojené s nestabilitou práce, nízkymi mzdami, ale i postavením pracovníka/pracovníčky (prístupom k odborom, sociálnemu zabezpečeniu atď.). Kniha je napísaná pod editoršou taktovku feministickej filozofky Lubice Kobovej. Ako v úvode píše, cieľom knihy je ponúknuť iný pohľad na pracovný život žien a mužov, pričom inakosť textov podľa nej „spočíva v predmete, metóde aj v spôsobe opisu či vysvetlenia“. Cieľ sa publikácii skutočne podarilo naplniť a kniha prináša jedinečný pohľad na podmienky práce rámcovaný teóriou a etnografickým výskumom. A práve v tomto je jedinečnosť publikácie, ktorá dekonštruuje a poodhaľuje kontexty práce, normatívne uvažovanie o „tvrdej a poctivej práci“, o práci žien v domácnostiach a vplyve kapitalizmu na vnímanie pracovníkov/pracovníčok a práce samotnej. Kniha pozostáva akoby z dvoch pomyselných častí – prvé dva texty sú teoretické štúdie vychádzajúce z marxistického feminizmu, ktoré prinášajú kontext do kritického uvažovania o práci – platenej i neplatenej. Druhá časť obsahuje tri empirické štúdie. V tomto ohľade je zaujímavým momentom rôznych regionálny kontext štúdií (a pritom empiricky podobných) regionálnych prostrediach Slovenska a Rakúska, Poľska a Číny.

Editoriál Lubice Kobovej otvára diskusiu o pracovnej etike ako „súbore normatívnych predstáv o hodnote a význame platenej práce pre jednotlivcov a spoločnosť“ (str. 6) a v krátkosti predstavuje jednotlivé texty. Prvým textom je teoretický úvod od politickej teoretičky Kathi Weeksovej *Mapovanie pracovnej etiky. Päť antinómií a úloha rasy a rodu*. Štúdia je prekladom kapitoly z jej knihy *The Problem*

with Work (preložila E. Kobová). Autorka v texte dekonštruuje samozrejmosť pracovnej etiky a vzťahu medzi námedznou prácou, prácou v domácnosti a tým, čo sa vo všeobecnosti v diskurze považuje za prácu. Poodhaľuje kruh závislosti jednotlivcov od platenej práce a konštrukciu rodovo určeného vzťahu medzi námedznou prácou a prácou v domácnosti.

Na prvý text nadväzuje štúdia filozofky Mirosľavy Mišičkovej *Ženy a zmeny v reprodukcii. Perspektíva marxistického feminizmu*. M. Mišičková vychádza z marxistického feminizmu a zamýšľa sa nad vzťahom kapitalizmu a rodových nerovností, pojmom patriarchátu a jeho chápania feministkami. Autorka upriamuje pozornosť na domácnosť, ktorá je vnímaná ako miesto reprodukcie pracovnej sily a za ktorej hlavné aktérky sa považujú ženy. Toto vnímanie však M. Mišičková podrobne kritike a upozorňuje na vývoj teoretických diskurzov i medzinárodné aktivistické boje za zmenu vnímania práce v domácnosti ako „skutočnej práce“. Zároveň sa venuje i inému kontextu domácej práce ako tovaru, keď sa stáva platenou službou – „pôvodne neplatená práca sa premieňa na aktivitu pracovnej sily ako tovaru a táto aktivita je ohodnotená mzdou“ (str. 87). Následne sa autorka zamýšľa nad možnou rodovou neutralitou kapitalizmu, pričom v závere deklaruje, že rodové nerovnosti nie sú konštitutívnym prvkom kapitalistického spôsobu výroby a nie sú teda nutné pre jeho pokračovanie.

Pri téme reproduktívnej práce zostáva i etnologička Martina Sekulová vo svojej štúdii *„Najčistotnejšie, najzodpovednejšie, najpracovitejšie.“ Slovenské opatrovatel'ky seniorov a senioriek v Rakúsku*. Autorka na príklade vlastného etnografického výskumu so slovenskými opatrovatel'kami pracujúcimi v Rakúsku popisuje situácie, keď sa z reproduktívnej práce v domácnosti stáva platená práca. M. Sekulová v texte sleduje reťazec opatrovateľskej práce v domácnostiach, ktorá je zväčša vykonávaná ženami – migrantkami – v 24-hodinovej službe. Autorka vykresľuje vývoj platenej starostlivosti o seniorky a seniorov v Rakúsku a stále sa zvyšujúci počet slovenských žien, ktoré túto prácu vykonávajú. Veľký priestor v štúdii venuje samotnému popisu prekérnych podmienok práce v domácnostiach, ktorej špecifickosť spočíva práve v mieste výkonu práce – domácnosti, ktorá je za iných podmienok považovaná za

súkromný priestor; ale aj v pracovných vzťahoch, ktoré je ťažké vytýčiť a od ktorých je výkon práce závislý (vymedzenie súkromia a voľného času, emocionálna angažovanosť, referencie pre ďalšieho zamestnávateľa atď.). Slovenské opatrovatelky pracujú v Rakúsku legálne na základe živnostenského oprávnenia, nemajú však nárok na preplácanie mzdy počas choroby, nárok na platenú dovolenku alebo poistenie v nezamestnanosti. Vzhľadom na to, že ženy túto prácu vykonávajú v zahraničí a pohybujú sa v jazykovo, sociálne, legislatívne a kultúrne odlišnom prostredí, chýba podľa M. Sekulovej ženám potrebná opora, resp. inštitúcia, ktorá by ochraňovala ich práva a pomohla im v prípade problémov.

Ďalší text (v preklade z poľštiny od K. Chmela) je skvele napísanou etnografickou štúdiou z prostredia výrobné továrne v Poľsku. Poľská sociologička Małgorzata Maciejewska sa na tri mesiace zamestnala v továrni na výrobu televízorov a stala sa tak jednou z robotníčok zamestnaných prostredníctvom agentúry. V štúdiu *Unavené telá a drahocenné výrobky. Pracovné podmienky žien v zvláštnej ekonomickej zóne v elektronickom priemysle v Poľsku* cez vlastné pozorovanie opisuje továreň ako disciplinujúci mechanizmus, pričom približuje rozličné aspekty tejto nízko platenej a fyzicky náročnej práce. Text skvele vyvažuje teoretický kontext s empirickým materiálom a v skratke ponúka obraz ekonomickej transformácie Poľska po roku 1989 (zmena sociálneho systému, obmedzenie vlastnej výroby a zamestnanosti, príchod globálneho kapitálu), ktorý súvisel aj so vznikom zvláštnych ekonomických zón. Autorka vykresľuje továreň zvnútra, tak ako ju z empirického hľadiska zažívajú pracovníčky: opisuje priestory továrne, pracovné tempo, všadeprítomnú kontrolu nad zamestnancami a zamestnankyňami. Ako píše, „učili sme sa továreň“ – ako prispôbiť telo rytmu, jazyku a režimu továrne (str. 148). Podľa autorky boli súčasťou práce nízka mzda, nestabilita a neistota zamestnania, dlhý pracovný čas a úplné ovládnutie ženských tiel pracovnou disciplínou. Aj tieto znaky podľa M. Maciejewskej vytvárajú novú pracovnú silu, ktorá je feminizovaná, silne podriadená a izolovaná od miestneho spoločenstva (str. 162). A práve v týchto etnografických opisoch a reflexiách autorky spočíva výborná „čítavosť“ a hodnota textu. Jedine, čo by sa štúdiu dalo vyčítať, je chýbajúci

hlbší opis metodiky výskumu, ktorý by mal byť pri etnografii samozrejmosťou.

Publikáciu uzatvára posledná štúdia od hongkongskej sociologičky Pun Ngai *Čínske robotníčky ta-kung-mej. Sociálne telo, umenie disciplíny a odpor*, ktorá je preloženou kapitolou z knihy *Made in China* (preklad L. Kobová) a je i podľa editorky „jednou z paradigmatických etnografií skúmajúcich prácu v továrňach“ (str. 172). Autorka sa zamestnala v továrni s prevahou žien, ktoré tam prichádzajú v mladom veku z vidieka a ktoré sa nazývajú ta-kung-mej. V texte skúma konkrétne praktiky továrne – „disciplinárne techniky výrobného režimu a ich diskurzívne, priestorové a inštitucionálne praktiky“ (str. 173). Prostredníctvom etnografie Ngai správa za továrňou a jej režimom a poukazuje na ovládnutie a reguláciu tiel robotníčok v priestore a čase – ich individualizáciu a komodifikáciu. Autorka zároveň upriamuje pozornosť na každodenné taktiky vzdoru robotníčok. V štúdiu chýba tiež aspoň krátka zmienka o bližšej metodike výskumu. Predpokladám však, že u oboch štúdií je to dôsledok publikovania parciálnych kapitol z inak rozsiahlejších pôvodných kníh.

Ak zhrniem svoje dojmy z recenzovanej publikácie – kniha je výsledkom skvelej a precíznej editorskej práce L. Kobovej – texty na seba nadväzujú a prepája ich téma, ale i teore-

tické zázemie. Napriek tomu, že prvým dvom štúdiám by sa dal možno vyčítať príliš hutný teoretický jazyk a teda i ťažšia zrozumiteľnosť (čo môže byť problém pre čitateľa/-ku mimo akademickej sféry), skvele to vyvažujú práve ostatné empirické štúdie, ktoré pomáhajú porozumieť tomu, čo možno rozumieť pod prekérnymi podmienkami práce a jej rozličnými kontextami. Text knihy je tak veľmi dobre vyvážený a výnimočne prispieva k diskusii o práci v súčasných podmienkach a z rodovej perspektívy.

Publikácia zároveň zaujme veľmi pekným a čistým dizajnom obálky s vypísaným registrom slov, ktoré približujú kľúčové pojmy a kategórie objavujúce sa v knihe. Aj vnútro knihy je zaujímavovo členené a každý text je predstavený krátkou anotáciou. Vydanie publikácie bolo spojené i s niekoľkými verejnými diskusiami s autorkami textov v Prahe aj v Bratislave. Aj to vypovedá o skutočne dômyselnom vydaní knihy vydavateľstvom Aspekt.

MIROSLAVA HLINČÍKOVÁ,
Ústav etnológie SAV v Bratislave

PETRA MERTO VÁ,
MARTA KUDRO VÁ,
BLANKA PETRÁKOVÁ,
LENKA DRÁPALOVÁ,
ALENA SAMOHÝLO VÁ
Výšivka, krajka a aplikace
na tradičnóm oděvu

*Strážnice, Národní ústav lidové kultury,
2013, 191 s.*

V súčasnosti venuje tradičnóm oděvu veľkú pozornosť nie len odborná spisba, ale aj laická verejnosť. Umenovedné a spoločenskovedné disciplíny i amatérski záujemcovia o folklór a ľudovú kultúru sa v tomto kontexte zaoberajú aj technikami výzdoby textilu, ktoré korenia v tradičnej ľudovej kultúre. V centre záujmu autoriek recenzovanej publikácie je vybraná skupina týchto techník a ich produktov – čipka, výšivka a aplikácia – na Morave.

Technikám výzdoby textilu na území Moravy sa už v 1. polovici 20. storočia venovalo viaceró autoriek i autorov. V roku 1930 vydal A. Václavík knihu *Luhačovské Zálesí*, v ktorej

venoval priestor aj textilu a jeho výzdobe. Špeciálne technológiou výšivky sa zaoberala Jaroslava Zastávková v knihe *Technologie stehů lidové výšivky* (1981). Miroslava Ludvíková sa v prácach *Lidová výšivka na Podluží* (1982), *Moravská lidová výšivka* (1986) a *Lidový kroj na Hané* (2002) venovala výšivke vo viacerých regiónoch Moravy. Poznatky o výšivkách spracovala Jitka Staňková v stati *Lidové výšivky v Československu* v rámci publikácie *Vyšívání* (1972). Čipkami sa zaoberá publikácia Jiřiny Langhammerovej *Lidová krajka v Čechách a na Moravě* (1992). Publikáciu zameranú na čipky, výšivky, stuhy atď., ktorá tvorí súčasť radu prác o dejinách odievania, vytvorili Anna Halíková a Alena Čechová (*Krajky, výšivky, stuhy a prýmký. Dějiny odívání*, 2004). Nateraz posledným titulom venovaným technikám výzdoby textilu je recenzovaná publikácia Petry Mertovej, Marty Kudrovej, Blanky Petrákovéj, Lenky Drápalovej a Aleny Samohýlovej.

Autorky pri tvorbe knihy vychádzali nie len so spomínaných diel, ale aj z prác, ktoré sa zaoberajú ľudovou výtvarnou kultúrou, textilom a tradičným oděvom na Morave. Dôležitým zdrojom údajov boli aj zbierkové fondy Etnografického ústavu Moravského zemského múzea v Brne, Národného ústavu lidové kultury v Strážnici, Múzea krajky vo Vamberku, Múzea juhovýchodní Moravy v Zlíne, Valašského múzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Slováckého múzea v Uherskom Hradišti.

Publikácia je výstupom projektu *Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelny stav sbírkového materiálu z let 1850 – 1950* (identifikační kód DF11P01OVV017), ktorý bol riešený v rámci *Programu aplikovaného výskumu a vývoja národní a kulturní identity (NAKI) (2011-2017)*. Jeho poskytovateľom bolo Ministerstvo kultúry ČR. Hlavná riešiteľská inštitúcia, ktorou bola Prírodovedecká fakulta Masarykovej Univerzity, sa spolu s Národným ústavom ľudovej kultúry v Strážnici zoberali metodikou konzervovania a uloženia textilných zbierkových predmetov vrátane monitoringu prostredia, v ktorom sa nachádzajú. Ďalším cieľom bolo sprostredkovať verejnosti informácie o oděve ako prvku tradičnej kultúry, a tým zlepšiť všeobecnú informovanosť o tejto oblasti kultúrneho dedičstva. Výstupom projektu sú publikované príspevky, ktoré sú venované oděvným súčiastkam, typológii

odevu, technikám jeho zhotovenia a výzdoby i depositárom textilu.

Publikácia podáva obraz o technickej stránke výzdobných techník, o ich funkcií, druhoch a odlišnostiach v stredo európskom priestore. Prináša aj poznatky o historickom vývoji motívov a farebnosti výzdoby uplatňovanej na Morave na ľudovom odevu, ale aj na bytových a liturgických textíliách. Z uvedených hľadísk sa autorky zamerali na vybrané oblasti Moravy (Haná, Brněnsko, Kyjovsko, Uherskohradištsko, luhačovické Zálesí), pričom v hraničných oblastiach so Slovenskom (Horňácko, Valašsko, Kopanice, Uherskobrodsko, Podluží) reflektujú aj vzťahy, podobnosti a paralely spomínaných techník. Výber uvedených oblastí bol podmienený výskytom sledovaných výzdobných techník. Projektom zvolený časový úsek, ktorým bolo rozmedzie rokov 1850 – 1950, je definovaný ako obdobie „kdy tradiční oděv byl oblékán i ve všední dny a procházel svým přirozeným vývojem“ (s. 4).

V úvodnej kapitole podáva P. Mertová historický prierez vývoja výzdobných textilných techník v strednej Európe a na Morave od 17. po 20. storočie. Informácie o historickom vývoji sú osožné, ale lokalizácia jednotlivých údajov je nedostatočná.

V druhej kapitole spomenutá autorka píše o technikách výzdoby textilu z hľadiska funkcií a spôsobu zhotovenia. Objasňuje, v čom tkvie ich praktická funkcia (spájanie kusov textilu, fixovanie nariasenej tkaniny výšivkou), i funkcia dekoratívna. Zaoberá sa i zmenou spôsobu ich zhotovenia, sleduje prechod z ručnej práce na strojovú výrobu a továrenskú produkciu.

Tretia kapitola, venovaná výšivke, má tri podkapitoly. V prvej, s názvom *Typologie výšivky v lidovém prostředí*, sa P. Mertová pri opise druhov techník výšivky priklonila k terminológii M. Ludvíkovej. Pri názvoch stehov výšivky, ktoré sú v knihe aj graficky znázornené, čerpala z kapitoly A. Hanzlíkovej v knihe *Vyšívání* (1972). Vybrané názvy stehov aj porovnáva s termínmi z publikácií J. Zastávkovej a z knihy A. Václavíka *Luhačovické Zálesí* (1930). Druhá podkapitola obsahuje charakteristiky výšiviek v spomenutých oblastiach Moravy. Remeselnej a krajčírskej výšivke je venovaná posledná podkapitola. Jej väčšiu časť napísala P. Mertová a texty o výšivke na Uherskobrodsku a Uherskohradištsku spracovala M. Kondrová. Výšivku luhačovického Zálesí

analyzovala B. Petráková a výšivku na Valašsku L. Drápalová.

Úvod nasledujúcej kapitoly o čípkách je venovaný ich pôvodu a vývoju v európskom priestore. Obsahuje aj údaje o vzorníkoch a predlohách, podľa ktorých sa čipky zhotovovali. Samostatná podkapitola obsahuje základnú typológiu čipiek podľa spôsobu zhotovenia. Rozdelená je na parciálne texty o paličkovanej, sieťovanej, kovovej a paličkovanej čipke na tradičnom odevu. Na kapitole sa podieľali všetky spomenuté autorky.

Nasledujúca piata kapitola *Aplikace*, rozdeľuje tento prvok výzdoby odevu do dvoch skupín: na textilné a netextilné aplikácie. Autorka P. Mertová píše o ich funkcií a charaktere s ohľadom na použitý materiál (napr. aplikácia kože na kožu, hodvábovej stuhy na súkne). V samostatnej podkapitole sa zaoberá využitím aplikácie na valašskom mužskom a ženskom tradičnom odevu. Informácie o tomto druhu výzdoby na detskom odevu v texte absentujú. Autorka však nevysvetľuje dôvod, prečo dané informácie v publikácii neuviedla.

Šiesta kapitola obsahuje prehľad materiálov (vlákna a nite), z ktorých sa zhotovovali výšivky, čipky, aplikácie, ale i tkaniny. Autorka A. Samohýlová rozdelila vlákna podľa pôvodu na

prírodné rastlinné a živočíšne. Druhú skupinu tvoria chemické vlákna z prírodných a zo syntetických polymérov. S takýmto druhom informácií sa v odborných publikáciách venovaných textilným technikám zvyčajne nestretávame, hoci ich dôležitosť pri spracovaní tejto témy je nesporná. Preto oceňujem zaradenie kapitoly do publikácie. Odborník zaoberajúci sa textilnými technikami by mal totiž disponovať nielen znalosťami o technologických postupoch alebo o ich historickom vývoji, ale aj o použitých vláknach.

Záver publikácie je zhrnutím informácií napr. o vzniku, vývoji, motivických zmenách techník výzdoby textilu. Obsahuje aj postrehy autoriek, ktoré nadobudli pri tvorbe knihy. Autorka záveru P. Mertová sa vyjadruje aj k naplneniu cieľov formulovaných v úvode publikácie.

Na konci knihy autorky čitateľovi ponúkli stručný *Slovníček*, ktorý obsahuje údaje o súčiastiach odevu, charakteristike textilných materiálov i regionálne názvy častí odevu. Týmto spôsobom má čitateľ možnosť zoznámiť sa aj s regionálnymi pomenovaniami, ktoré sa týkajú textilných výzdobných techník.

Plusom publikácie je bohatá obrazová zložka. Obsahuje lokalizované a datované vyobrazenia odevných súčiastok, ktoré sú doplnené regionálnymi pomenovaniami a opisom. Súčasťou textov k obrázkom sú aj údaje o inštitúcii, v zbierke ktorej sa predmet nachádza, ďalej inventárne číslo predmetu spolu s menom osoby, ktorá predmet fotografovala. Texty k fotografiám v druhej kapitole, ktorá je venovaná technikám zhotovenia výzdoby, obsahujú len stručnú informáciu o použitej technike, bez lokalizácie a datovania predmetu, na ktorom bola výzdoba použitá.

Za nedostatok publikácie považujem spôsob identifikácie použitých prameňov. Autorky napríklad v texte citujú (s. 26, pozn. 34) i v časti *Literatura a prameny* (s. 186) uvádzajú prácu Jitky Staňkovej s názvom *Lidové výšivky v Československu* ako samostatnú publikáciu, hoci ide o kapitolu v rozsahu 12 strán v publikácii *Vyšívání*, ktorej druhou autorku je Alena Hanzlíková.

Publikácia je ďalším znásobením informácií o technikách výzdoby odevu, ktorá nadväzuje na doterajšie poznatky o tejto problematike. Vedecká hodnota knihy je okrem prítomnosti poznámok zjavná zo samotných textov. Graficky atraktívnou ju robí publikovanie obrázkov

vo farbe. Nedostatkom je husto zalomený text. Obohatením publikácie sú anglické resumé zaradené za každú kapitolu či podkapitolu. Vďaka nim je kniha dostupná aj zahraničnej vedeckej obci i laickej verejnosti.

MÁRIA ZVALENÁ,
Ústav etnológie SAV v Bratislave

ANNE SUTHERLANDOVÁ:
Romové – neviditeľní Američané
Romano džaniben, Edice Droma,
svazek 3, Praha 2014, 352 s.

Knihy „Romové – neviditeľní Američané“ je českým prekladom diela Anne Sutherlandovej, ktoré vzniklo pred viac ako 40 rokmi pod názvom „Gypsies: The Hidden Americans“. Ide o jednu z priekopníckych štúdií o amerických Rómoch, ktorá sa opiera o dlhodobý a detailný etnografický výskum jednej skupiny Rómov, žijúcej v meste Barvale v štáte Kalifornia.

Treba zdôrazniť, že skúmaná skupina Rómov je veľmi blízka olašským Rómom žijúcim na Slovensku. V pozornosti odborníkov, ale aj širokej verejnosti na našom území je subetnická skupina dlhodobo usadených Rómov, tzv. Rumungrov, ktorí tvoria počtom najvýraznejšiu skupinu zo všetkých Rómov. Materiály o olašských Rómoch však takmer absentujú, a to napriek zaujímavým aspektom života tejto skupiny Rómov. Keďže v našom prostredí doposiaľ nevyšla porovnateľná práca venovaná tejto rómskej skupine, je český preklad veľkým prínosom v oblasti rómskych štúdií.

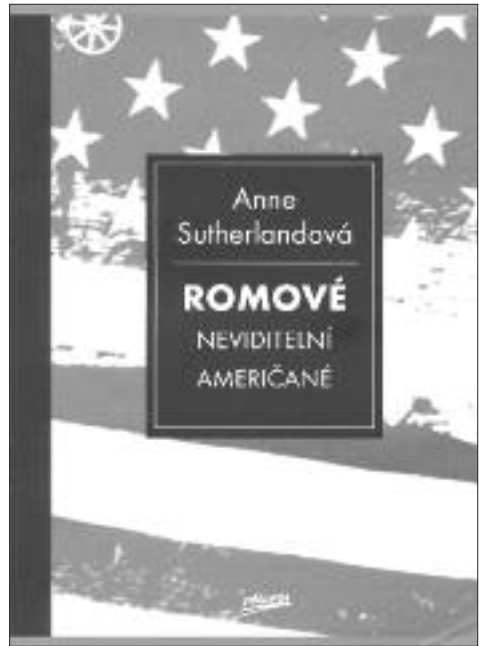
Úvodné strany publikácie patria predhovoru k českému vydaniu, ktorý tvoria rôzne poznámky, upresnenia a doplnky, najmä z oblasti etymológie rómskych výrazov. České vydanie podľa redaktorov J. Červenku a L. Vikovej (obaja Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v Prahe) dbá na to, aby nezasahovalo do pôvodného autorkinho textu a zároveň sa snaží priblížiť text čo najvernejšie, akoby bol písaný pre súčasného (českého) čitateľa.

Knihy obsahuje predslovy k prvému vydaniu, k vydaniu z roku 1986 a úvod, po ktorom nasleduje kapitola venovaná metodológii. Kapitoly 2 až 8, ktoré sú členené na menšie časti, pojednávajú o rôznych aspektoch života Rómov. Konkrétne ide o nasledovné: 2. Kumpa-

nia, 3. Ekonomické vzťahy, 4. Vůdcovství a konflikt, 5. Terminologie příbuzenských vztahů, 6. *Vica a nacia*, 7. Manželství a 8. Znečistění, hranice a víra. Deviatou kapitolou je Závěr, za ktorým nasledujú prílohy a krátky slovníček rómskych výrazov.

Počiatky písania publikácie siahajú do roku 1968. Nasledujúce dva roky autorka strávila takmer nepretržite medzi americkými Rómami. Túto informáciu sa čitateľ dozvie v krátkom predslove k prvému vydaniu (s. 13). Už z tejto prvej strany písanej autorkou cítiť jej úctu a rešpekt, ktorú prechováva k Rómom: „V té době jsem si začala Romů hluboce vážit a nikdy je nepřestanu obdivovat. K jejich životům, plným tragických i humorných momentů, chováám hluboké sympatie, protože je vždy žijí naplno“ (s. 13). Zároveň sa vyznáva a dúfa, že samotní informátori, ale aj čitatelia, vycítia jej vďaku a porozumenie. Autorka na tomto mieste okrem iného upozorňuje na zmenu mien svojich informátorov, ktorou chcela zabezpečiť ich anonymitu.¹

Publikácia ďalej obsahuje predhovor k vydaniu z roku 1986 (práve táto reedícia slúžila ako základ k českému prekladu) (s. 15–20). Zaujala ma hneď prvá veta: „Cikáni po stáletí mnohé lidi fascinují, málokdo se jim však snaží porozumět“ (s. 15). Autorka sa prostredníctvom knihy snaží rozptýliť mylné stereotypy o Rómoch a tak dopomôcť k vzájomnému porozumeniu. Priznáva, že táto téma je takmer neuchopiteľná a zložitá a počas výskumu sa jej vynáralo mnoho ťažko zodpovedateľných otázok. A. Sutherlandová v tejto súvislosti píše: „Nakonec jsem si byla jistá jen jedním: Romové přežili.“ Otázku, ktorú si vzápätí položila, bola na prvý pohľad jednoduchá: Ako? „Jak se etnické skupině, která je vystavena neustálému vlivu cizích jazyků, zemí, hospodářských systémů a prostředí, podařilo takovým způsobem přispůsobit? Domnívám se, že odpověď je třeba hledat v kulturní konstrukci jejich pohledu na svět, ve způsobu, jak vnímají realitu, a v morální síle, kterou takové chápání světa přináší. Tak lze odhalit tajemství jejich schopnosti vyrovnat se s okolním světem“ (s. 15). Hľadanie odpovedí na tieto otázky je jedným z cieľom publikácie. V dobe, keď sa autorka pustila do terénneho výskumu pre túto prácu, ešte zásad-

ná etnografická štúdia o žiadnej rómskej skupine v Amerike neexistovala. Základnou úlohou bolo určiť kľúčové prvky jej vnútornej sociálnej organizácie, z ktorej vyplýva spôsob, ktorým sa Rómovia vyrovnávajú s vonkajšími tlakmi. Je mi sympatické, že autorka odhaľuje aj „zákulisie“ výskumu a približuje napríklad situáciu, keď medzi Rómom, informátorom, doniesla svoju knihu a ako na ňu reagovali (s. 18). Publikácia je plná odborných informácií, ale zároveň je písaná veľmi pútavo. Autorka ďalej upozorňuje, že kniha nie je o všetkých Rómoch, ako by sa mohlo zdať podľa názvu, ale o jednej konkrétnej skupine. Zistené informácie teda nemožno zovšeobecniť na všetkých Rómoch.

V Úvode (s. 21–28) autorka rozvíja zaujímavú myšlienku – každých 20 rokov sa nájde niekto, kto začne tvrdiť, že „cikánska kultúra vymiera, lamentuje nad starými dobrými časmi,... i nad tým, že Cikány teď čeká období temna“ (s. 21). Uvádza konkrétne príklady uzatvorené tvrdením o silnej stránke Rómov, ktorá spočíva práve v ich ekonomickej prispôsobivosti a zároveň v nemennosti niektorých základných pravidiel, ktorými sa riadia.

1 Neskôr v knihe A. Sutherlandová popisuje situácie, kedy sa stretla s nepochopením zo strany samotných informátorov, čo sa týka zmeny ich mien.

Prvá kapitola s názvom Metodológia (s. 29–50) pomáha čitateľovi vytvoriť si predstavu o aspektoch dôležitých pri samotnom kontakte (výskume) s Rómami. Okrem zadefinovania Rómov a priblíženia literatúry (poukazuje tu aj na negatívum, že málo prameňov pojednávajúcich o Rómoch uvádza, o ktorú konkrétnu skupinu Rómov ide), popisuje práve podmienky v teréne. Nájdeme tu autorkine vlastné skúsenosti pri prvom nadviazaní kontaktov s Rómami, respektíve pokusy, pri ktorých usúdila, že použitie dotazníkov, štruktúrovaných rozhovorov a diktafónu by veľmi nefungovali pri získavaní dát. Otvorene hovorí o tendencii oklamať *gáže* zo strany Rómov a o motiváciách vedúcim k takémuto činu, priznáva sklamanie a ich prirodzené podozrievanie voči cudzincom. Nemenej zaujímavá je časť o jazyku. Autorka sa delí o skúsenosť, keď nedávala najavo vlastné nadobúdanie znalosti rómčiny, pretože mala pocit, že Rómom prekáža, že rómčine rozumie a tak sa môže dozvedieť príliš veľa. Časť o menách a vzhľade hovorí o používaní rómskych mien a prezývok, približuje odev, či zdobenie a spomína aj cenenie si prieraznosti, dominantného hlasu, či schopnosti dobre argumentovať, debatovať a hádať sa. Kapitulu venovanú metodológii uzatvára problematikou etiky a hodnovernosti.

V druhej kapitole (s. 51–84) autorka vysvetľuje pojmy *kumpania* a *cera* (ako pozitívne vnímaním poukazovanie na rozdiely v chápaní týchto termínov v rámci viacerých rómskych skupín). Za *kumpaniu* považuje spolok viacerých *cer*, teda stanov/domácností. *Kumpania* je trvalým sociálnym, politickým a formálnym zoskupením. Navonok presadzuje určité morálne, sociálne a politické postoje a podlieha právomoci *kris romani* (rómskeho súdu). Popisuje aj konkrétnu *kumpaniu* v skúmanej lokalite. Ďalej približuje aj cestovanie: čas strávený Rómami v Barvale znázorňuje na grafoch. Rovnako zaujímavé sú dôvody cestovania (pracovné dôvody, súčasť sociálneho života, spoločenská záležitosť, politické dôvody) a symbolika cestovania: „Romové si cestovaním spojujú se zdravím a štěstím, zatímco dlouhý pobyt na jednom místě si spojují s nemocí a neštěstím. Staré nemocné ženy se vydávají na cestu, aby se daly dohromady“, což je obvykle přesný opak toho, co jim doporučuje *gažovský lékař*“ (s. 71).

Ďalšia kapitola, Ekonomické vzťahy (s. 85–114), pomáha čitateľovi vytvoriť si predstavu o ekonomických vzťahoch medzi samotnými Rómami, ale aj *gážami*, o dávkach, veštení žien, práci na farmách, typicky mužských povolaniach a ďalších spôsoboch získavania finančných prostriedkov.

Cieľom štvrtej kapitoly Vůdcovství a konflikt (s. 115–154) je uviesť príklady konfliktných a inak vyhrotených situácií, ktoré sa vyskytujú medzi Rómami žijúcimi v skúmanej komunite. Druhým cieľom je popísať určité aspekty politickej organizácie *kumpanie* – rolu *roma bara* (vodcu, vajdu) a mechanizmy slúžiace k urovneniu konfliktov a presadzovaniu práva – *romanie*. Autorka upriamuje pozornosť aj na koncept *marime* (znečistenia) a vylúčenia z komunity, chápaného ako najväčší možný trest za porušenie vnútorných zákonov komunity.

V piatej kapitole (s. 155–196) sa čitateľ dozvie o príbuzenských vzťahoch a ich terminológii. Anne Sutherlandová zdôrazňuje, že „kromě příbuzenského vztahu samotného ovlivňují vzorce chování příbuzných ještě další čtyři faktory. Těmi jsou pohlaví, věk, místo pobytu (*kumpania*) a *vica* (nebo *nacia*)“ (s. 164). Ďalej spomína vzorec, ktorý je prítomný aj v súčasnosti medzi olašskými Rómami na Slovensku: „Pověst jednotlivce nelze oddělit od reputace celé jeho rodiny“ (s. 165). Autorka podrobne popisuje, ako ovplyvňuje pohlavie a vek status jedinca a najmä vzťahy s ostatnými členmi rodiny.

Šiesta kapitola *Vica a nacia* (s. 197–220) pojednáva o týchto pojmoch v širšom kontexte, ale najmä vo vzťahu k skúmanej oblasti, kde žijú tri kmene, teda *nácie*, a to „Mačvánové, Kalderaši a Čurarové. Lovári zde nežili a v Americe jich vůbec žije velmi málo (s. 197)“.² Tieto *nácie* sú zložené z mnohých *vic* – ich názvy sa odvodzujú od skutočného alebo mýtického predka. Nie je to však pravidlo a meno môže byť odvodené aj od zvierata, predmetu alebo povahovej črty.

Rozsahom najväčšia kapitola Manželství (s. 221–270) je o samotnej kategórii manželstva a obsahuje aj štatistický prehľad. Čitateľ sa dozvie, ako vyzerá zjednávanie manželstva, samotná svadba, aké je miesto pobytu novomanželov, ako prebieha tzv. útek, platba za nevestu

2 Práve Lovári absentujúci v Amerike, žijú na území Slovenska (napr. v Nitre a okolí).

a kedy dochádza k rozvodu. Autorka sa venuje aj potenciálnej nevere, sexuálnym vzťahom, ktoré sú *marime*, teda nečisté, a manželstvu s *gázami*.

Ôsma kapitola nesie názov Znečistení, hranice a víra. Autorka sa v celej publikácii venuje pojmom *marime* a *romania*. Ide o dôležité koncepty, ktoré vyjadrujú základné hodnoty Rómov a nemajú obdobu v majoritnej kultúre. V záverečnej kapitole im venuje výraznejší priestor.

Za záverom knihy nasledujú nemenej zaujímavé prílohy. Prvá z nich obsahuje doslovné prepisy dvoch rozhovorov s jedným z informátorom Anne Sutherlandovej. Druhou prílohou je slovníček príbuzenskej terminológie, a to z pohľadu muža i ženy.

Knihu „Romové – neviditeľní Američané“ vnímam ako veľmi pútavú a prínosnú, a to nielen pre odborníkov venujúcim sa Rómom. Počas čítania vo mne vzbudzuje obrovskú zvedavosť a vyvoláva množstvo otázok. Keďže sa v súčasnosti pohybujem medzi nitrianskymi olašskými Rómami, môžem potvrdiť niektoré zhodné atribúty života medzi nimi a popisovanou skupinou Rómov žijúcou v Amerike. Zároveň som sa viackrát zamyslela nad tým, že by bolo zaujímavé zopakovať výskum Anne Sutherlandovej v súčasnosti a zistiť, či si ďalšie generácie kalifornských Rómov zachovali svoju jedinečnosť a vnútorné skupinovú pravidlá a normy. Rovnako zaujímavé by bolo porovnať situáciu amerických Rómov a olašských Rómov žijúcich na Slovensku, spreď 40–50 rokov, ak by takéto materiály o olašských Rómoch žijúcich na Slovensku existovali.

IVANA ŠUSTEROVÁ,

Ústav etnológie SAV v Bratislave

RADOSLAV HLÚŠEK:

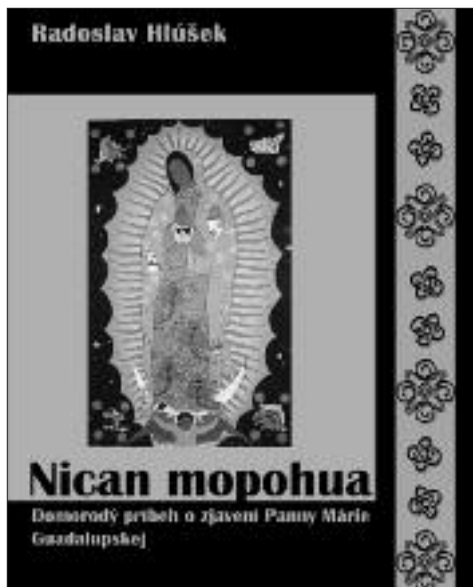
Nican mopohua. Domorodý príbeh o zjavení Panny Márie Guadalupskej
Bratislava, Chronos, 2014, 204 s.

V roku 2014 vyšla vo vydavateľstve Chronos publikácia Radoslava Hlúška s názvom *Nican mopohua. Domorodý príbeh o zjavení Panny Márie Guadalupskej*. Kniha je výsledkom niekoľkých dlhodobých etnologických výskumov

v oblastiach centrálného Mexika a analýzy archívnych prameňov. Autor pôsobí ako vedecký pracovník na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, pričom v odbornej praxi sa zameriava na problematiku domorodých kultúr Mezoameriky so zreteľom na nahuaskú kultúru. Zaoberá sa výskumom spirituality mexických Indiánov, katolicizmu a jeho synkretickej podoby v Mexiku. Ústredným bodom doterajšej odbornej činnosti autora sa stal kult Panny Márie Guadalupskej. Podľa jeho slov presahuje nielen hranice Mexika, ale i náboženský rozmer jeho uctievaní.

Nican mopohua je pôvodným nahuaským textom, ktorý bol prvýkrát publikovaný v polovici 17. storočia v meste Mexiko, v tom čase hlavnom meste Nového Španielska. Farbisto opisuje zjavenie Panny Márie Guadalupskej na kopci Tepeac, na mieste, kde v súčasnosti stojí bazilika zasvätená Panne Márii Guadalupskej. Autor využil svoje znalosti klasického náhuatlu, ktorý je dnes už len súčasťou pôvodnej literatúry a v žitej forme sa nepoužíva. V spojitosti so svojimi poznatkami z terénnych výskumov skoncipoval dielo obsahujúce nielen samotný preklad pôvodného textu do slovenského jazyka, ale zároveň skonštruoval aparát historických udalostí ovplyvňujúcich vznik pôvodného diela. Ako sám v úvode píše, rozdelil svoju publikáciu na tri nosné celky.

Úvodná kapitola *Historické súvislosti* je podrobným náhľadom do obdobia vzniku originálu s ohľadom na okolnosti nielen na území vtedajšieho Nového Španielska, ale tiež zahŕňa kontext udalostí v Španielsku. Kombináciou oboch typov prameňov predkladá historické dôkazy ponúkajúce možnosť detailne spoznať pozadie vzniku diela Nican mopohua a zároveň necháva na čitateľovi, ako posúdi samotnú hodnovernosť zjavenia. Treba oceniť prepracovanosť kapitoly, kde autor citlivo charakterizuje dostupné údaje a fakty, aby nepôsobili jednostranne alebo zavádzajúco. Napriek vysokej kvalite odborného textu používa zrozumiteľný jazyk, jasne čitateľný a jednoducho plynúci. Podobným spôsobom vysvetľuje aj spojitosti medzi guadalupským kultom v španielskej Extremadure a tým mexickým. Konceptia knihy je dômyselne vystavaná na priereze historického vývoja súčasného Mexika. Radoslav Hlúšek od historickej analýzy prameňov postupne prechádza ku konkrétnym

udalostiam, ktoré niesli znaky vznikajúceho kultu a stali sa súčasťou moderných dejín Mexika. Spomínané udalosti používa ako dôkazy prítomnosti a tiež jedinečnosti uctievania Panny Márie Guadalupej v Mexiku. Od historických súvislostí vzniku katolíckeho kultu sa v texte dostáva k jeho súčasnej podobe a demonštruje ju na základe nadobudnutých poznatkov z terénnych výskumov. Nezabúda ani na jeho celospoločenský rozmer a verifikuje ho osobnými poznatkami. Časť zahŕňajúca zozbieraný výskumný materiál sa v kontexte celého diela môže zdať pomerne krátka, ale nijako neovplyvňuje kvalitu ponúkaného textu. Vhodnejšou alternatívou by mohlo byť spojenie historického kontextu kultu s prekladom Nican mopohua a zároveň vytvoriť osobitné dielo zamerané len na podobu guadalupského kultu v konkrétnych lokalitách s dôsledným vymedzením kultúrnych súvislostí a špecifík.

Druhá kapitola s názvom *Obsah a pôvod Nican mopohua* je venovaná výhradne pôvod-

nému dielu a symbolike obrazu Panny Márie Guadalupej. Autor v nej voľne popisuje príbeh zjavenia, upozorňuje na indiánsku symboliku v texte, predstavuje ho ako „nové stvorenie indiánskeho sveta po conquiste“ (s. 90). Mapuje konkrétne časti originálneho textu a analyzuje ich z pohľadu domorodého vnímania. Rovnakým spôsobom spracováva aj kapitola o obraze s podobou Panny Márie Guadalupej, ktorý je dodnes ústredným bodom už spomínanej baziliky na mieste zjavenia. Kapitola napriek komplikovanejším porovnaniam a vysvetleniam jasne konkretizuje podobu nahuaskej symboliky aj pre laických čitateľov. Poslednou časťou knihy je celok zahŕňajúci preklad Nican mopohua a paleografický prepis s podrobným fonologickým aparátom.

Rozsiahly text plný vedeckých komparácií spojených s jednoduchým podaním a vystavným obsahom vytvára publikáciu s jedinečným prínosom nielen pre rozvoj slovenskej amerikanistiky, ale tiež pre širšiu verejnosť. Autor použil guadalupský kult ako príklad na vykreslenie mexickej religiozity i samotnej mexickej kultúry. Text je aj napriek vysokému odbornému štandardu ľahko čitateľný a dynamický od úvodu až po záver. Okrem jedinečnosti prekladu z indiánskeho jazyka je neoceniteľný aj vďaka podrobným historickým súvislostiam, ktoré pomáhajú lepšej orientácii v problematike mexického katolicizmu. V niekoľkých častiach publikácie je guadalupský kult označovaný ako fenomén prítomný v rôznych zložkách mexickej spoločnosti. Rozmanitosť tohto fenoménu dáva autorovi priestor rozvinúť jeho etnologické bádanie aj v ďalších publikáciách podobného charakteru a dá sa predpokladať, že naplnia očakávania rovnako ako tá, ktorá je predmetom tejto recenzie.

ADAM UHNÁK,
Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave